

HAYÂL'DEKİ KÜÇÜK KOMEDİLER*

Derya KILIÇKAYA**

ÖZET

Hayâl adını taşıyan mizah gazetesi, 1870'li yılların uzun soluklu yayınlıdır. Teodor Kasap tarafından yayımlanan bu gazetede dönemin sosyal, siyasî ve kültürel hayatına dair pek çok yazı yer alır. Bunlar arasında, küçük komediler de bulunmaktadır. Hayâl, komediyi bir araç olarak kullanarak dönem hayatına dair eleştirilerde bulunmuş ve mesajlar vermiştir. Çeşitli konularda eleştirilerin yapıldığı bu piyesler tiyatro edebiyatına katkısından çok, işledikleri konular bakımından önemlidir. Pek acemice yazılmış olan küçük komedilerde; Balkanlar'daki isyanlardan, İstanbul'un su sorununa; dönemin gazetecilik anlayışından, 1870'lerin tiyatro edebiyatına kadar geniş bir yelpazeye yayılan konular işlenmiştir. Yazımızda ilk inceleyeceğimiz komedi, piyes yazma konusunu işleyen Heves ve Arzu olacaktır. Bu piyesi tanıtmaya başlamadan evvel, onunla konu bakımından bütünlük gösteren Geçen Cuma Gecesi Hacivat'la Karagöz Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Bir Locada başlıklı muhavereyi fasıllı değerlendireceğiz. Bu değerlendirmenin ardından da 1870'li yıllarda gazetelerde görülen modern tiyatro- geleneksel tiyatro tartışmalarından kısaca bahsedeceğiz. İkinci piyes olan Terkos Gölü'nde ise bu gölden içme suyu sağlama çalışmaları ile alay edilmiştir. Gazetecilik komedyasında, Avrupa'dan alınan hazır haberlerin tercüme edilerek ilave şeklinde yayınlanması hicvedilmiştir. Bir Ceviz Ağacının Altında isimli oyun ise Rusya ve Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerindeki çıkarları hakkındadır. Hersek İsyanı sırasında hiçbir müdahalede bulunmayan Avusturya başbakanı Andrassy'nin şahıslar arasında yer aldığı bir başka piyes ise Evdeki Hesap Çarşısı Uymadı'dır. Diğer oyunların adları ise şu şekildedir: İşkıl Oyunu, Ders Oyunu, Ehle Mahalle ve Vatanperverler. Amacımız, bu küçük komedileri tanıtmak ve kısa değerlendirmeler yapmaktır. Değerlendirmeleri yaparken, komedilerden alıntılar yaparak konuyu ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Hayâl, Mizah, Gazete, Komedi

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.11.2015 / Kabul Tarihi: 26.05.2016

** Dr., Kocaeli Üniversitesi Türk Dili Bölümü, derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr.

Giriş

İlk dönem mizah gazeteleri arasında yer alan *Hayâl*¹, Teodor Kasap² tarafından yayımlanmıştır ve zengin bir içeriğe sahiptir. Bu mizah gazetesinde, hem gündelik hayata dair haberler yayımlanırken hem de tiyatro gibi edebî türlerde yayınlar yapılmıştır. Gazete, piyesler vasıtasıyla pek çok şeyi eleştirebilmiş ve alay etmiştir. *Hayâl*'de yayımlanan bu piyesler “küçük” olmalarıyla dikkat çeker; yani pek çoğu sadece bir sayı sürmüştür ve tek perdedir. Bazıları, dört beş sayı kadar yayımlanmış olsa da yine hacim bakımından küçük sayılabilecek nitelikte piyeslerdir ve bazılarında Karagöz livresi havası vardır.³ Aşağıda, *Hayâl*'de yayımlanan küçük komedileri kronolojik olarak bir sıraya koyduk ve isimlerini verdik. Amacımız, bu komedileri tek tek inceleyip değerlendirmektir.

1- *Heves ve Arzu*, 21 Mart 1874, 24 Mart 1874, 26 Mart 1874

2- *Terkos Gölü*, 25 Kasım 1874, 28 Kasım 1874, 2 Aralık 1874

3- *Gazetecilik*, 31 Ağustos 1875, 2 Eylül 1875, 4 Eylül 1875, 7 Eylül 1875, 9 Eylül 1875

¹ Arap harfli Türkçe *Hayâl* gazetesi, 30 Ekim 1873'te, Rum asıllı Kayserili, gazeteci ve mütercim Teodor Kasap tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. *Çingiraklı Tatar* gazetesi, öncülü *Diyojen* gibi kapatılınca veya kapanınca; Teodor Kasap bir yolunu bulur ve kendisinin en uzun ömürlü mizah gazetesi olan *Hayâl*'i çıkarır. Bu, onun üçüncü mizah gazetesidir. Erol Üyepazarcı, "Türk Basınının İlk Mizah Dergilerinden: 'Çingiraklı Tatar'", *Müteferrika*, Yaz 2002, Sayı 21, s. 28.; Teodor Kasap, *Hayâl* gazetesinde Karagöz'e 'kanun dairesinde serbesti' dedirten bir karikatür yayımladığı için, hapse mahkum olmuştur. Bu ceza, Türkiye'de karikatüre verilen ilk cezadır. Mahkûmiyetten kurtulmak için yurt dışına kaçan Teodor Kasap, daha sonra Abdülhamit'in Saray Kütüphanesi'nde görevli olarak yaşamını sürdürecektir. Ancak, karikatür alanına dönmesine izin verilmemiştir. Hıdır Oğur, *Türk Basınında Mizah*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1984, s. 10. ; Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., İstanbul, 2010, s. 189.

² "Teodor Kasap Efendi de 1870'ten sonra fikir ve matbuat hayatımıza karışmış, *Hayal ve Çingiraklı Tatar* isimli mizah gazetelerini çıkarmış, tercüme ettiği tiyatro piyesleri Osmanlı tiyatrosunda oynanmıştır. Bu piyesler şunlardır: *Molyerden İscanarelle-İşkilli Memu* (1873), *Avare-Pinti Hamit* (1873), *Aleksandr Dümafisten Para Meselesi* (1874) *Viktor Hügodan Ernani* (1874)" Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, 1. Cilt, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 40.

³ Niyazi Akı, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, Dergâh Yay., İstanbul 1989, s.78.

- 4- *Bir Ceviz Ağacının Altında*, 4 Eylül 1875
- 5- *Evdeki Hesap Çarşıya Uymadı*, 19 Ekim 1875
- 6- *İşkil Oyunu*, 28 Aralık 1875
- 7- *Ders Oyunu*, 18 Mart 1876
- 8- *Ehle Mahalle*, 24 Haziran 1876
- 9- *Vatanperverler*, 15 Temmuz 1876

Yukarıda isimleri verilen küçük komedilerin yanı sıra, *Heves ve Arzu* komedyasıyla aynı konuyu işleyen ve 12 Kasım 1873'te yayımlanan *Geçen Cuma Gecesi Hacivat'la Karagöz Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Bir Locada* başlıklı muhavere de değerlendirilecektir.

Komedilerin her biri farklı bir konuyu ihtiva eder. Bu piyeslerde işlenen konuları genel olarak sıralamak gerekirse şunlar görülür: Balkanlar'daki isyanlar, Terkos suyunun temiz olup olmaması, *Basiret* gazetesine hiciv, Güllü Agop ve intihal, Osmanlı'nın Rusya ve Avrupa devletleriyle ilişkisi, Hersek isyanı, gazetecilikte ilave çıkarma. Piyesler okunduğunda hem dönemin siyaseti hakkında bilgi sahibi olunur, hem de gündelik hayatın tarihine ilişkin ayrıntılara ulaşılır. *Hayâl*'deki bu komediler alay yollu yazılmış olsalar da aslında bünyelerinde olumsuz eleştirileri barındırırlar. Dolayısıyla, pek çok açıdan önemli olduğunu düşündüğümüz bu küçük komediler, göz ardı edilmemelidir.

1- *Heves ve Arzu*

Hayâl gazetesinin 42, 43 ve 44. nüshalarında yayımlanan *Heves ve Arzu* piyesini incelemeye başlamadan evvel, onunla aynı konuyu anlatan ve gazetenin 4. sayısında neşredilen bir muhavere\fasıl ile değerlendirmemize başlamalıyız.⁴ Değerlendirmemizin ardından *Diyojen*, *Hadika ve Hayâl*

⁴ "Teodor Kasab, Güllü Agop'un tiyatrosu ile ilgili eleştirilerini ve genelde Batı tiyatrosunun geleneksel oyunlardan farklılığını, Karagöz ile Hacivat'ın Fasıl bölümündeki konuşmalarında da dile getiriyor. Kasab'ın bu dile hakimiyeti dikkat çekici. Karagöz'ün yeni kullanım biçimine bir öneri olarak da algılanabilecek bu fasıllara gazetesinde sıklıkla yer veriyor." Peri Efe, "Teodor Kasab, Namık Kemal ve Haşmet'in Geleneksel Seyirlikler- Batı Tiyatrosu Tartışmaları 'Medeniyet Bir Memlekete Hâricden Girmeyub İçinden Çıktığı Gibi...', *Toplumsal Tarih*, S. 181, Ocak, 2009, s. 84.

gazetelerinin, Güllü Agop'a ve geleneksel Türk tiyatrosuna bakış açısı hakkında da bilgiler vereceğiz. Bahsettiğimiz metin, 12 Kasım 1873'te yayımlanır ve başlığı şu şekildedir: *Geçen Cuma Gecesi Hacıvat'la Karagöz Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Bir Locada*. Muhavere şeklinde oluşturulmuş metinde, daha önce yazılmış bir oyunun adını değiştirerek ve bir iki eklemeye yaparak yeni bir oyun ortaya koymuş gibi davranmanın eleştirisi yapılmıştır.⁵ Bu muhaverede esas eleştiri konusu olan kişi ise Gedikpaşa Tiyatrosu⁶ sahibi Güllü Agop⁷ tur:

“-Sofanın üstündeki uzun boylu zevzek herif kimdir?

⁵ Alparslan Oymak, *Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyojen, Çingiraklı Tatar ve Hayâl Gazetesi Üzerine Bir İnceleme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 180.

⁶ “*Gedikpaşa Tiyatrosu, önceleri tiyatroya da yer verilen bir cambazhane gibi kurulmuş, 1859’da hükümet burayı İstanbul Tiyatrosu adıyla tanıyarak bir de on beş yıllık bir tekel vermişti. Bina zaman zaman değişikliğe uğradığı gibi, yöneticileri de zaman zaman değişti. Bu tarihlerde Osmanlı Tiyatrosu bir topluluğun değil, tiyatronun adıydı. 1866 yılındaki gösterimlerinin Türkçe olup olmadığını bilmiyoruz. Bina yeniden yapıldıktan sonra da bu gösterimler sürüp gitti. Keork Karabetyan’ın çevirdiği César Borgia’nın Gedikpaşa’daki Osmanlı Tiyatrosu’nda oynanacağı duyurulmuştur. Tiyatro-yi Osmanî’nin tiyatronun adı olduğunu, oyunu bu tiyatrodaki Asya Kumpanyası’nın oynayacağını ve oyunu Fransızca’dan çevirenin Karabet Papazyan Efendi olduğunu öğreniyoruz. Güllü Agop’un artık Asya Kumpanyası adını bırakıp, Osmanlı Tiyatrosu adını benimsediği duyurulardan anlaşılmalıdır. Leylâ ile Mecnun’un oynanışı da duyurulmuştur.*” Metin And, *Başlangıcından 1983’e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yay, İstanbul, 2004, s. 84-85.

⁷ “*Güllü Agop 1840 yılında İstanbul’da doğmuştur. Bağdasar Vartovyan adında bir zatın oğludur. Önceleri Balıkhane’de küçük bir memur olarak çalışmış, bir taraftan resim yapmakla meşgul olmuş, aynı zamanda heykeltıraşlığa merak sarmıştır. Bu suretle sanat zevki içinde yetişmekte olan genç, Beyoğlu’ndaki Ermenice temsilleri seyretmekten hoşlanıyordu. Bu tesirler ile 1861 yılında Şark Tiyatrosu’na aktör olarak girmiş ve Ermenice temsillerde rol almıştır. Burada İtalyan Rejisör Asti tarafından verilen derslere uzun müddet devam etmiştir. Güllü Agop Şark Tiyatrosu’na girdikten sonra Balıkhane’deki memuriyetinden çekilmişti. Bir yandan Ermenice temsillere iştirak ederken bir yandan da o sırada hükümetçe tamir ettirilen Kâğıthane Köşkü’nün boya, tavan ve duvar resimlerini yapmak suretiyle geçimini sağlamaya çalışmıştır.*” Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi III Tanzimat Tiyatrosu*, Devlet Konservatuvarı Yay., İstanbul, 1961, s. 54-55.; “*1840’ta İstanbul’da doğan Osmanlı dönemi tiyatro oyuncusu, yönetmeni ve Türk tiyatrosunun kurucularından olan Ermeni asıllı Agop Vartovyan, ‘Güllü Agop’ olarak tanınır; sonraları Müslüman olarak ‘Mehmet Yakup’ ismini alır.*” Selda Hızal, *İstanbul’un 100 Sahne Sanatçısı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A:Ş. Yay., İstanbul, 2012.

-İşte o tiyatronun direktörü Güllü Agop Efendi'dir. Seyircilerin celbi hoşnûdîsi için tenezzülen bu akşam bizzat oyuna soyunmuş.”⁸

Karagöz ile Hacivat aralarında konuşurlarken konu, tiyatro yazma meselesine gelir. Karagöz, Hacivat'a bu tiyatrolardan birkaç tane yazmasını tavsiye eder. Hacivat ise bu işin o kadar kolay olmadığını, tiyatro eseri yazabilmek için görgü, mütalaa, malumat ve ahlâk-ı insaniye gerektiğini belirtir. Karagöz'ün Hacivat'a bu hususta verdiği cevap, 1870'li yıllarda özellikle Güllü Agop⁹ Tiyatrosu'nda oyunların nasıl meydana geldiği hakkında bilgi verir niteliktedir:

“-Adam o senin söylediklerin evvelleri imiş. Şimdi öyle şeylere zihin yormaya hacet yok. Bundan evvel birinin yazdığı bir oyunu alırsın isimlerini tebdil edersin bazı mahallerine aklın erdiği kadar eksik ziyâde bir iki lakırdı da sen sokturursun olur gider.”¹⁰

Hacivat, böyle bir şeyin imkânsız olduğunu, şayet bu bilgi doğruysa bunun düpedüz hırsızlık olduğunu belirtir.¹¹ Karagöz ise bu hırsızlığın başka türlü

⁸ Hayâl, nr. 4, 12 Kasım 1873, s. 2.

⁹ “Güllü Agop (Hagop Vartovyan) Türkçe sahne tiyatrosu yapabilmek için 1870 yılında aldığı on yıllık imtiyazı kullanarak Gedikpaşa'daki Tiyatro-i Osmani Kumpanyası'nda çoğunluğu Ermeni olan oyuncularıyla daha çok Fransızcadan tercüme oyunlar sahneye koyarken, bütün bu süreç boyunca onu ve tiyatrosunu en çok eleştiren gazeteci, Teodor Kasab olur. Kendi yayınları olan haftalık Diyojen ve Hayal gazetelerinde Gedikpaşa'daki tiyatroyu neredeyse her yönden eleştiren Kasab, genel olarak Batı tiyatrosu hakkında da düzenli olarak yazmıştır. Tiyatro binası, seyircilerin davranışı, tiyatro yönetimi, oyuncuların diksiyonları, oyun seçimi, oyunların dili gibi konuların yanı sıra tiyatronun neye hizmet ettiğini, etmesi gerektiğini, kaynaklarının ne olduğunu ve olması gerektiğini anlatmaya çalışırken aslında aynı zamanda dönemin ana meselelerinden birini tartışıyordu. Yazılarında 'harici' ve 'dahili' kavramları çok önemli bir yer tutar. 'Biz', 'millî ahlâk', 'bizim ahlâk ve âdâbımız' ve 'Osmanlılık' anahtar sözcüklerdir. Tartışmayı bu sözcükler etrafında kurar. 'Yeni'nin farkındadır ama bunun neyle besleneceği ve neye hizmet edeceği konusunda çağdaşlarıyla kıyasıya tartışır.' Peri Efe, a.g.m., s. 80.

¹⁰ Hayâl, a.g.y.

¹¹ “Teodor Kasap'ın Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosunda Güllü Agop'un yönetiminde verilen temsilere yönelttiği sert eleştirilerin ölçüsü ve değeri ne olursa olsun burada asıl önemli olan Güllü Agop'tur. Onun, tiyatro türünün edebiyatımızda bir yerleşme ortamı bulmasında, repertuarının zenginleşmesinde rolü büyüktür. Fakat ne yazık ki, bu gayretli ve çileli insan devrinin yazarları tarafından zor durumlara düşürülmüştür.” Niyazi Akı, Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I, Dergâh Yay., İstanbul, 1989, s. 201.

bir hırsızlık olduğunu, para çalmaya benzemediğini dile getirir; çünkü laf hırsızlığının kanunen cezası yoktur:

“-Ben geçen gün Bayezid sergilerine gittim. Orada gördüm. Biri Dehşetli Hata diye bir tiyatro yazmış. Mesela ondan bir tane alırsın. Adını değiştirir Korkulu Yanlışlık korsun. Ötesini berisini tebdil edersin. Olur bir tiyatro. Haydi senin dediğin gibi sirkat imiş. Varsın olsun. Kanunen cezası yok ya!”¹²

Yukarıdaki fasılla konu bütünlüğü bulunan *Heves ve Arzu* piyesini değerlendirmeye başlamadan evvel, 1870’li yıllarda gazetelerde görülen modern tiyatro- geleneksel tiyatro tartışmalarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Bu yıllarda, gazetelerde tartışılan konulardan biri de geleneksel Türk tiyatrosunun varlığı ile ilgilidir. Geleneksel tiyatromuzu en çok savunan kişi ise Teodor Kasap’tır.¹³ O, ısrarla bu tiyatronun kaldırılmamasını, onun yerine ıslah edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁴

Teodor Kasap, Güllü Agop ile ilgili eleştirilerine daha *Diyojen* gazetesini yayımlarken başlamıştır.¹⁵ *Memul* gazetesi ile geleneksel Türk tiyatrosu

¹² *Hayâl*, a.g.y.

¹³ “İlk söz Teodor Kasab’da. Mamul adlı dergide çıkan *Ayvazyan* imzalı yazıda ortaoyunu, meddah ve Karagöz’e karşı alaycı bir ifade kullanılmasına karşı Kasab, *Diyojen*’in 9 Teşrinisani 1288 (21 Kasım 1872) tarihli 161. Sayısında ona cevap yazmış.” ve bu tiyatroyu savunmuştur. Peri Efe, "Teodor Kasab, Namık Kemal ve Haşmet’in Geleneksel Seyirlikler- Batı Tiyatrosu Tartışmaları 'Medeniyet Bir Memlekete Hâricden Girmeyub İçinden Çıktığı Gibi...'", *Toplumsal Tarih*, S. 181, Ocak 2009, s. 81.

¹⁴ Teodor Kasap, "*Gölge oyunu ve orta oyununun yeni durumlara göre ıslah edilmesini, bunun okumuş yazmışlardan oluşan bir komisyon tarafından yapılmasını savunurken, aslında bu türün esas damarı olan kendiliğindenliğe yapılacak bu müdahalenin onun sonunu da getireceğini belki de hesap edememiştir. Kaba şakaların ve müstehcenliğin kontrol altına alınmasını ve oyunlara bir standart getirilmesini de içeren bu ıslah önerisi, gölge oyunu ve orta oyunu için artık başka bir döneme girildiğini de gösterir. Ancak gölge oyunu ve orta oyunlarının diline hâkim olduğunu ve nasıl bir şey önerdiğini de gerek gazete yazılarında, gerekse Molire’den yaptığı adaptasyonlarda görmek mümkün. Güllü Agop’un tiyatrosundaki aktör ve artistlerin şiveli konuşmalarını önemli bir sorun olarak görürken, belki bir yandan da gölge oyunu ve orta oyunundaki şivelerin bir gösteri aracı olmasını ve hayal ustasının şive taklidindeki maharetini göz önünden ayırmıyordu.*" Peri Efe, a.g.m., s. 80.

¹⁵ Teodor Kasap, *Diyojen*’de şöyle der: “Güllü Agop’un tiyatrosuna ise Ermeni, Fransız, İngiliz, İtalyan tiyatrosu denilir, fakat Osmanlı tiyatrosu denilemez. Çünkü içinde Osmanlılığı müteallik (dair) hiçbir şey yok.” Peri Efe, a.g.m., s. 81.

hakkında tartışırken, tartışmaya *Hadika* da dâhil olur. *Memul* ve *Diyojen* arasındaki tartışma, *Hadika* tarafından değerlendirilir¹⁶. Ardından Teodor Kasap, *Diyojen*'in 15 Teşrinisani 1288 (27 Kasım 1872) tarihli 164. sayısında *Hadika* yazarı Haşmet'e, "Tiyatro Maddesi" başlıklı bir yazı ile cevap verir. Yazıda Teodor Kasap, Güllü Agop Efendi'nin yönettiği gibi bir tiyatronun devlete gereğinin olmadığını altını çizer. Öncelikle, Osmanlıların eğitime gerekli önemin verilmesi lâzımdır. Tiyatro, ibret almak için seyredilir, Paris "aşüftegânının" hâllerini anlatan oyunlardan ise bir ahlâk ve edeb dersi alınamaz. Tiyatrolarda Fransız oyunları oynanmamalı, hiç olmazsa zuhûrî kolunun ıslah edilmiş şekilleri sergilenmelidir¹⁷:

"Güllü Agop Efendi'ninki değil, Osmanlı Tiyatrosu lâzımdır. Ne zaman? Ol zaman ki bizde hiç olmaz ise Osmanlılardan onda ikisi akâid-i ahlâk-i âdât u vukûât-ı Osmaniye'ye vâkıf olmak lâzımdır ki mütelezziz olabilsinler. Bu ne ile olur? Şübhe yok ki bir parçacık maârifle. Biz henüz elifi mertek sanır iken bir de tutup da Mösyö bilmem nenin Paris aşüftegânının serâir-i ahvâline dâir yazdığı oyundan ne ibret alabiliriz? Ama diyeceksiniz ki evet maârifimizin bu günkü derecesine göre olsun elde bir tiyatromuz bulunsun. Tamam hak yedinizdedir. Fakat elde olacak o tiyatro dahi hiç olmaz ise zuhûrînin ıslah edilmişinden ibâret bulunsun."¹⁸

Diyojen gazetesi, Güllü Agop'a yüklenmekte devam eder ve Osmanlı Tiyatrosu'nda sahneye konan "Ecel-i Kaza" isimli dramın halk tarafından

¹⁶ Teodor Kasap'a, *Hadika* gazetesinde Haşmet imzalı bir yazı ile cevap verilir. Haşmet, özete şunları söyler: "Kasab'ın Ermeni oyuncuların fes takmamaları ve kendilerine mösyö\madam dedirtmeleri konusunda eleştirilerine hak verir, ancak Ermenilerin şive bozuklukları ve Fransızcadan çevirdikleri oyunların Osmanlı ahlâkına uygunluğunu tartıştığı bölümler hakkında karşı görüş belirtir. Telif eserlerin eksikliğinden yakınan yazar, elde bulunan telif eserlere göre bu çevirilerin dilinin 'daha ziyade Türk şivesinde' olduğunu belirtir. 'Türk aktörlerin hatalarının da Ermenilerin hatasını tecavüz ettiğini' örneklerle anlatır. Millet tiyatrosu adına ortaya çıkan bu girişimin desteklenmesi gerekirken tersine davranılmasından şikayet eder." Peri Efe, a.g.m, s. 81.

¹⁷ Teodor Kasap'ın bu yazısına *Hadika* yazarı Haşmet'ten cevap gelir. Haşmet, "Gerek Kasab'ın Avrupa oyunlarının Osmanlı ahlâkına uygun olmadığına dair görüşlerine, gerekse medeniyetin bir memleketin içinden çıktığı gibi tiyatronun da hariçten gelmeyeceğine dair görüşlerine 'Kasab'a Hitâb' adlı yazısında" karşı koyar. Peri Efe, a.g.m., s. 82.

¹⁸ *Diyojen*, nr. 164, 27 Kasım 1872, (15 Teşrinisani 1288), s. 1-2.

rağbet görmemesini değerlendirir. Gazeteye göre halk, operet gibi “boş oyunlar” izlemeye o kadar alışmıştır ki dram şeklinde yazılan tiyatro eserlerinden bir tat almamaktadır. İnsanların bu hâle gelmesine sebep ise Güllü Agop’tur:

“Güllü Agop Efendi’nin bu dereceye üç senede nâil olabilmesi ve bir halkın edebiyât-ı milliyesine olan hissiyât-ı mahsusa bu kadar az bir müddet zarfında bozabilmesi yine bir muvaffakiyettir.”¹⁹

Teodor Kasap, *Hadika* yazarı Haşmet’in ‘Kasab’a Hitâb’ adlı yazısına karşılık vermek için 168. sayıda yine tiyatrodan bahseder. Ona göre, "Ecel-i Kaza" gibi oyunların Gedikpaşa Tiyatrosu’nda başarılı olması isteniyorsa, zuhûrî kollarındaki oyuncuların ahır gibi mahallerinden derhal çıkarılarak, tiyatroya getirilmeleri ve bu oyunu sahneye koymaları sağlanmalıdır:

“Bize gelince. Bizim için tiyatroyu ne Yunan’dan ne Roma’dan ne Fransa’dan ne de İngiltere’den almaya ve onlara tatbik etmeye hâcet yoktur. Gerek tatbik ü taklîd suretiyle olsun ve gerek min’el-kadîm mevcûd bulunsun halkımızda tiyatro fikri ve elimizde bir de tiyatro vardır ki ismine (Zuhûrî) diyoruz. İmdi Zuhûrî denilen tiyatro terakkiyât-ı zâmaniyeye nisbetle geride kalmış da şimdi ihtiyacımıza gayr-ı kâfi bulunmuş ise bunu bugünkü ihtiyacâtımıza kâfi olabilecek dereceye îsâl etmeliyiz. Yani Zuhûrî’yi şimdi oynamakta olduğu havalilerinden veyahut ahır gibi yerlerden çıkarıp Gedikpaşa Tiyatrosu gibi bir muntazam yere götürmeliyiz. Ecel-i Kazâ gibi dramları ve buna mütenasib olan komedileri orada anlara oynatmalıyız. Yoksa Zor Nikah’ım Türkler zorla dahi beğenemezler. Hele Kokona Yatıyor’u ihtimal ki Hristiler dahi hoş göremezler.”²⁰

Modern tiyatro- geleneksel tiyatro tartışmasını sonlandıracak kişi ise Namık Kemal olacaktır. Namık Kemal, *Hadika* gazetesinde yayımlanan “Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara” başlıklı yazısında tartışmaya dâhil olur ve son noktayı koyar. Kasap ile Haşmet’in tartıştığı meselenin tiyatroyu hiç ilgilendirmediğini ve iki önemli gazete yazarını meşgul etmeye değmeyeceğini

¹⁹ *Diyojen*, nr. 167, 5 Aralık 1872, (23 Teşrinisani 1288), s. 3.

²⁰ *Diyojen*, nr. 168, 7 Aralık 1872, (25 Teşrinisani 1288), s. 1-3.

belirtir. Namık Kemal, Teodor Kasap'ın geleneksel Türk tiyatrosu için tavsiye ettiği islah ve korumayı kabul etmemiştir.²¹

Diyojen, Güllü Agop tarafından yönetilen tiyatronun, bir Osmanlı tiyatrosu olmadığı konusunda o kadar ısrarcıdır ki aksi bir iddiayı kabul etmek istemez. Kendi ile aynı düşüncede olmayanlarla da alay etmek için imalı cümleler kullanma gereği duyar: “*Güllü Agop Efendi'nin tiyatrosu Osmanlı tiyatrosu imiş!!!*”²² Güllü Agop ile ilgili bir diğer suçlama ise bilet fiyatlarında yaptığı zam ile ilgilidir. Fiyatlara gelen zammı, Güllü Agop'un muharrir parasını seyirciye ödetmek istemesi şeklinde yorumlayan *Diyojen*, yayımladığı bir “Suâl-Cevâb”da bu konuya şöyle yer verir:

“(S)- *Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Ramazân-ı Şerif'in yirmi sekizinci Cuma akşamı oynatılan Ecel-i Kaza faciası için fiyat niçin bir buçuk katına çıkarıldı? (C)Güllü Agop Efendi muharririne kendi kesesinden hiçbir şey vermemiş olmak için.*”²³

Bütün bu olumsuzluklar yaşanırken, diğer taraftan Gedikpaşa Tiyatrosu yeni oyunlarla halkın karşına çıkmaya devam eder. Bir komedyaya olan “Pinti Hamit” ile halkı karşılamaya hazırlanan tiyatro, *Çıngıraklı Tatar* tarafından tavsiye edilmiştir. Gazetenin bu oyunu tavsiye etmesi çok doğaldır; çünkü gazetenin sahibi Teodor Kasap, aynı zamanda Pinti Hamit piyesinin de adaptasyonunu yapan kişidir. Tavsiye yazısı ise aşağıdaki gibidir:

²¹ “*Tiyatro orta oyunu değildir. Çünkü orta oyunu yalnız güldürür. Tiyatro gâh ağlatır, gâh güldürür, gâh ağlatıp güldürmeden eğlendirir. Orta oyunu en budalaca evzân (halleri) en bî-edebâne sözleri, en çetrefil, en galiz (kaba) lafızları gösterir. Tiyatro, vicdânın en saklı perdelerini açar, kalbin en haklı hissiyatını tahlil eder.*” Namık Kemal, “*Tiyatro için bir marifet ve ahlâk mektebi değil âdeta bir eğlencedir*” diye yazar. ‘*Fakat fikr-i beşerin icâd ettiği eğlencelerin cümlesine müreccah (üstün) ve cümlesinden fâidelidir.*’ Tiyatronun bir memlekette hariçten mi yoksa içinden mi geleceği konusunda ise tavrı nettir: ‘*Edebiyatın vatamı yoktur. Bir fikir eğer sahil ise bir lisanda edeceği tesiri diğer lisanda da tamamıyla icrâ eder. İngiltere, Almanya, sairlerinin bu kadar âsârı Fransızcaya nakl olunmuş, tiyatrolarda oynanıyor. Yalnız tercümeden dolayı kuvve-i belâgatı azalıyor. Tiyatroca olan letafet ve tesirine hiç halel (eksiklik) gelmiyor.*” Namık Kemal, *İbret* gazetesinde çıkan “Tiyatro” başlıklı yazısında, “*Zuhûrî kolunun da bir nevi tiyatro demek ise de tertîb ve icrâsında ne tasvîr-i tabiat ne de tesir-i kelâma bakılarak edebîn iki anlamına da uzak olduğu için okumuşların nefretini kazandığını, cahillerin ise ahlakını bozduğunu yazar.*” Peri Efe, a.g.m., s.83-84.

²² *Diyojen*, nr. 169, 10 Aralık 1872, (28 Teşrinisani 1288), s. 3.

²³ *Diyojen*, nr. 170, 12 Aralık 1872, (30 Teşrinisani 1288), s. 2-3.

"Saferin dokuzuncu pazar gününü akşamı yani pazartesi gecesi Gedikpaşa Tiyatrosu'nda oynanacakmış. Tuhaf ve eğlenceli bir oyun olduğundan seyretmek ve eğlenip gülmek için ben teşrif edeceğim. İsterseniz siz de teşrif buyrun. Bir de orada görüşürüz. Ben sizin teşrifinizden memnun olursam siz de oyundan hoşnud olursunuz ya! Ben dün provasını seyrettim pek hoşuma gitti."²⁴

Diyojen, Çingiraklı Tatar ve Hayâl gazetelerinin sahibi Teodor Kasap, ilk başlarda Güllü Agop ve tiyatrosuna karşı çok şiddetli eleştirilerde bulunmaz ve onu kimi zaman korur; çünkü kendi adaptelerinden biri olan Pinti Hamit, Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelenmektedir. Kendisine gelen olumsuz içerikli varakalara, kimi zaman Güllü Agop'un hakkını teslim ederek cevap vermesi ilginçtir; çünkü daha sonra *Hayâl* gazetesini yayımlarken, tamamen karşı cepheye geçecektir. Gedikpaşa Tiyatrosu'nda bir oyun bittikten sonra, seyircilerin alkışlarla ve ayaklarını yerlere vurarak, tiyatro haricinde Güllü Agop'tan bir kanto istemelerini ve bu istek karşısında olumsuz cevap almalarını, *Çingiraklı Tatar* şöyle değerlendirir: "*Fakat bu babda sözün hakçasını ister iseniz tiyatronun îlamı haricinde kanto filan istemekte de haksızız.*"²⁵

Teodor Kasap, özellikle *Hayâl* gazetesinde Güllü Agop ve tiyatrosunu her açıdan eleştirmiştir. Bu kişide zerre kadar duygu olmadığını iddia eden *Hayâl*, her sayısında Güllü Agop'u farklı bir açıdan değerlendirir. Onun halkı kandırdığı, oyun yazarlarına eziyet ettiği dile getirilir. Avrupa oyunlarına büyük tepki gösteren gazete, Güllü Agop ve Gedikpaşa Tiyatrosu ile sürekli alay etmiştir. Tiyatro sahibinin seyircilere saygı duymadığı iddia edilen metinlerde, bu kişi iyiden iyiye gazetenin diline dolanmış görülür. Güllü Agop ile sonuna kadar uğraşan *Hayâl*, Gedikpaşa'daki oyunların orta oyunlarından daha kötü olduğunu düşünür.²⁶

Hayâl gazetesi yukarıda değerlendirdiğimiz fasıllı yayımladıktan dört ay sonra, piyes yazma konusunu bir daha işleme gereği duyar. Ancak, bu sefer

²⁴ *Çingiraklı Tatar*, nr. 1, 5 Nisan 1873, (24 Mart 1289), s. 3.

²⁵ *Çingiraklı Tatar*, nr. 5, 23 Nisan 1873, (11 Nisan 1289), s. 3.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Derya Kılıçkaya, *İlk Dönem Mizah Gazetelerinde İstanbul Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Dan. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul, Mart 2015.

eleştirisini bir muhavere ile değil de küçük komedi ile yapmak ister. Gazetede yayımlanan *Heves ve Arzu* komedisi, hem dönemin “şık beyler”i hakkında bilgi verir hem de intihal konusunu ele alır. Oyunun başında bir mukaddimeye yer verilmiştir. Muharriri belli olmayan oyunun mukaddimesinde şu cümleler yer alır: “*Mukaddememiz şundan ibarettir ki yazdığımız tiyatroya her ne kadar değersiz ise de bazılarına bakılınca erbâb-ı mütâlaayı memnun eder zannederiz.*”²⁷ Oyunun ana kişisi Şehper Bey’dir. Alafranga yaşamı ile dikkati çeken beyin evi de alafrangadır:

*“Gayet alafranga döşenmiş bir oda. Bir tarafında müzeyyen cildlerle mücellid birçok Fransız kitabeti hâvî bir kütüphane. Diğer tarafta alafranga bir yazıhane yanına başı açık gayet şık olduğu halde Şehper Bey müşâhede olunur.”*²⁸

Oyunun adının *Heves ve Arzu* olmasının nedeni, Şehper Bey’in tiyatro oyunu yazma hevesine düşmesidir. Bu hevesten bir türlü kurtulamayan Şehper Bey, piyes yazacağı konusunda arkadaşlarına da söz vermiştir. Bir oyun ortaya koymak zorunda olan Şehper Bey’in aklına “Ferdane Hanım” adlı hikâyeyi, tiyatroya çevirmek gelir ve o gece işe koyulmaya karar verir:

*“Tamam tamam ben bu gece yazarım yarın da Maârif Nezâret-i Celîlesi’nden istihsâl-i ruhsat ederim. Götürür hem de Şark Matbaası’nda tab’ ettiririm îlâm da ona bastırırım olur vesselam.”*²⁹

Ancak değil yeni bir oyun yazmak, var olan bir eseri piyes haline getirmek bile Şehper Bey’i zorlar. Bu yüzden hanım ninesinden yardım almaya karar verir. Amacı, ona bir masal anlattırmak ve bu masalı yeni bir piyesmiş gibi ortaya koymaktır:

*“Şimdi tiyatroya bakalım. Ferdane Hanım da zor olacak galiba. Yâ Rabbî nasıl etmeli! Ha iyi buldum hanım ninemi çağırır bir masal söyletirim sonra onu tasvir ederim.”*³⁰

²⁷ *Hayâl*, nr. 42, 9 Mart 1290 (21 Mart 1874), s.3

²⁸ *Hayâl*, a.g.y.

²⁹ *Hayâl*, nr. 42, 9 Mart 1290, (21 Mart 1874), s. 4

³⁰ *Hayâl*, nr. 44, 14 Mart 1290, (26 Mart 1874), s. 4.

Hanım nine dediği validesinden acıklı veya gülünç bir masal isteyen Şehper Bey, daha sonra anlatılan masalı dikkatle dinlemeye başlar. Masala göre Güngörmez Hanım adlı bir kişi, peri padişahının oğlu Zümrüt Bey'e âşık olmuştur. Elmastan bir saray yaptırmaya karar veren Güngörmez Hanım, sarayın içine bir bahçe yaptırmayı da ihmal etmez. Bir gün Zümrüt Bey, oradan geçerken sarayın parıltısı gözlerini kamaştırır. Bu durumu gören Güngörmez Hanım, sarayın önüne çıkarak "Beyim, beğendiniz ise saray da sizin olsun ben de sizin" der. Güngörmez Hanım'a âşık olan Zümrüt Bey'i seven biri daha vardır. Bu kişi ise bir peri kızıdır. Olanlardan haberdar olan peri kızı, emirler vererek Güngörmez Hanım'ı dünyanın bir ucuna attırır. Zümrüt Bey ise bu ayrılık sırasında aşkından delirecek raddeye gelir. Sevdiğini araya araya bulan Zümrüt Bey, sonunda onunla kırk gün kırk gece sürecek bir düğün yapar. Düğünün sonunda güveyi olacağı zaman ise Zümrüt Bey zehirlenir. Onun arkasından, kendini denize atan Güngörmez Hanım da ölür. Böylece masal biter. Annesinden masalı dinledikten sonra, bunu nasıl bir piyes haline getireceğini düşünen Şehper Bey'in durumu ise şöyle yansıtılır:

"Şehper- (Yalnız) Tamam bu masal güzel bir dram olacak. İsmi ne demeli Firaklı Muhabbet var, tedbirde Kusur var, Kaza ve Kader, Kara Tali' var, Dehşetli Hata var var var var var. Dehşetli Hata daha açık tabii Korkulu Rüya. Ha. Oldu. Sevdâ-yı Perî-yi Rûyân desem bu da uzun. Kazâlı bir şey olmalı. Hain Kaza. Uydu uydu. Yok yok Korkulu Rüya daha iyidir. Haydi Korkulu Rüya olsun. Ah isim biti bakalım bir sutaze. Bunun ismi ne idi... (Kitap karıştırır) ha eşhas imiş o da oldu öyle ise yazalım. (Biraz yazar) Of canım sıkıldı yarına kadar biter hele bir nefes alayım. (Çıkar)"³¹

Piyes yazma hevesinde olan Şehper Bey'in bir "şık bey" olması ise tesadüf değildir. 1870'li yıllarda alafranga yaşama kendini adanmış şık beyler, İstanbul'un dikkat çekici unsurlarındandır.

2- Terkos Gölü

1870'li yıllarda İstanbul'un su sorununa çözüm bulmak amacıyla Terkos Gölü projesi ortaya konmuştur. Projeye göre Terkos Gölü'nden alınacak suyun Beyoğlu, Galata ile Haliç'in batı sahiline ve Boğaziçi'nin Rumeli

³¹ *Hayâl*, nr. 44, 14 Mart 1290, (26 Mart 1874), s. 4

yakasına verilmesi planlanır. Bu uygulama için Abdülaziz döneminde imtiyaz verilir. Terkos Gölü'nden pompajla su getirilmesi fikri, imtiyaz verilen mühendis Terno Bey tarafından geliştirilir. Ancak bu gölün suyunun pis olduğuna inanılması, pek çok tartışmaya yol açar. Kimine göre bu gölden gelen su içilebilir iken, kimine göre ise suyu içmek kesinlikle sağlığa zararlıdır. İşte bu tartışmalar sırasında, konuyu komik bir şekilde ele alan *Terkos Gölü* isimli küçük komedi *Hayâl* sayfalarında görülür. Gazetenin 119, 120 ve 121. sayılarında yayımlanan komedi, bir perdedir. Kalabalık bir şahıs kadrosuna sahip olan komedinin dikkat çeken kişilerinden biri de bu projede görevli mühendis Terno Bey'dir. Terno Bey, Terkos Gölü suyunun muhteşem olduğunu savunanlardandır:

*“Terno Bey- Büyük efendim. Bu suyun Karakulak, Göztepe, Kayışdağı, Çamlıca sularından ne farkı var? Hele ben hiçbir fark göremiyorum.”*³²

Suyun kötü olduğunu iddia eden Frenklere karşı çıkan Terno Bey, onların ömürlerinde su içmemiş olduklarını, bu yüzden de suyun iyisinden kötüsünden anlamadıklarını belirtir. Üstelik Terno Bey'e göre, Paris'te ve Londra'da bundan daha iyi bir su yoktur. Ancak bahsi geçen Frenkler, suyun kesinlikle insan sağlığına zararlı olduğunu ısrarla belirtirler. Sebebini ise şöyle açıklarlar:

*“Mortman- Benim diyeceğim bu su içilmez. Mühliktir. Zîra gölün denizle irtibatı olduktan mâada derûnunda hem kurbağa sülük ve hem de tuzlu su balıkları var. Böyle bir suyun içilmesi ise tıbben muzırdır.”*³³

Terno Bey'e göre, Doktor Mortman'ın söyledikleri tümünden saçmadır; çünkü suyun fenalığına delil olarak kurbağaları göstermektedir. Hâlbuki kurbağanın insan vücuduna ne kadar faydalı olduğu herkesçe bilinmektedir. Hâl böyleyken, kurbağalardan rahatsız olmak doğru değildir. Gölün etrafındaki pek çok kişi suyun temiz olup olmadığı hakkında tartışırken, Mevlic adında biri lafa karışarak bütün lakırdıların boş olduğunu söyler:

³² *Hayâl*, nr. 119, 13 Teşrinisani 1290, (25 Kasım 1874), s. 3.

³³ *Hayâl*, a.g.y.

“Efendiler bu lakırdıların hepsi boş. Suyun mâhiyeti işte meydanda. Böyle bir göl suyunun içilmesi nasıl câiz olur. Olursa aklım ermez.”³⁴

Doktor Mortman ise söylediklerini yinelemek zorunda kalır. Ona göre de suyun hâli meydandadır. Kat’î surette su sıhhati ihlâl eder. Zararlıdır ve asla içilmemelidir. Suyun etrafında bulunan mühendis, doktor ve gazetecilerin arasına piyesin üçüncü meclisinde, *La Turquie* ve *Şark* gazetelerinin sahibi Bordeano da katılır. O da Terno Bey gibi, suyun pek âlâ olduğunu düşünmektedir:

“Efendim işte görüyorsunuz ya. İnekler, mandalar, eşekler pek âlâ içiyorlar. Bendeniz vâkıâ hekîm değil, tıpcasını bilmem lakin ilm-i hayvânâta vâkıf olanların malûmları olduğu cihetle eşek, feylesofların pîri olup her bir harekât ve sekenatını hikmete tatbik eder. Hatta nezâfete riâyeti o derecededir ki çamura basmamak için elinden gelen kuvveti sarf eyler. Hususiyle eşekdikeni tabir olunan nebatın bizim enginara ne kadar yakın olduğunu doktor efendiler ilm-i nebâtâta olan malumatlarına müracaatla pek kolay anlayabilirler. İşte bu mütâlaata mebni eşeklerin bu suyu iştahlı içmelerinden pek âlâ bir su olduğu anlaşılıyor. Onun için ben de nefsimi kıyasla güzelliğini tasdik ederim.”³⁵

Bordeano, göl suyunun temizliğinden o kadar emindir ki Terkos Gölü’nün kadrinin kıymetinin bilinmediğini iddia eder. Ona göre, bu göl Çin’de olsaydı hazineler değerinde olurdu; çünkü Çin’de en sevilen yiyecek sülüktür. Terkos Gölü’nün içi de sülük doludur. Göl etrafındaki tartışmalara katılanlardan biri de Karagöz’dür. Ona göre, bu suyu Beyoğlu ahalişi içebilir; çünkü onlar her şeyin aksini icra ederler:

“Belki Beyoğlu ahalişi içer. Bizim ahlakımız başka ellerin ahlakı başka görmüyorsun. Biz ne yaparsak onlar aksini icrâ ederler.”³⁶

Göl etrafındaki bütün tartışmalar, kurbağa üzerinden yapılmaktadır. Kurbağaların gölde yaşıyor olmaları, gölün temizliğine mi yoksa sıhhate zararlı olduğuna mı delildir? Bu konuda herkes bir şey söyler:

³⁴ *Hayâl*, a.g.y.

³⁵ *Hayâl*, nr. 120, 16 Teşrinisani 1290 (28 Kasım 1874), s. 2-3.

³⁶ *Hayâl*, nr. 121, 20 Teşrinisani 1290, (2 Aralık 1874), s. 3-4.

“Efendim gölde kurbağa bulunmasını suyun fenalığına delil getiriyorsunuz mahaza siz de pek âla bilirsiniz ki bir suda kurbağa bulunması o suyun nefâsetini işrâb eder. Bu sözünüzle siz de pek âlâ olduğunu tasdik ettikten sonra suya fenadır demek pek garîbdir.”³⁷

Doktor Mortman ise sülüklerle acı su balıkları üzerinde durmaktadır. Şayet kurbağa sağlığa faydalı ise sülüklerle balıklar için ne yorum getirmeli, doktor bunu anlayamaz. Bir başkası ise suyun ne kadar güzel olduğunu sabunu iyi köpürtmesiyle açıklamaya çalışır:

“Her ne söylemeniz suya bir mahzur bulamazsınız. Ben geçende tecrübe ettim. Sabunu pek âlâ köpürtüyor.”³⁸

Bordeano yine söze karışma gereği duyar. Ona göre gölde kurbağa, sülük ve balıkların olması kötü bir şey değildir. Kurbağa fena bir hayvan değildir. Sülükle çok iyi ticaret yapılabilir. Hele balıktan âlâ şey mi olur? Bu yüzden, göl suyunun faydası ve iyiliği pek çoktur. Doktor Mortman ise olaya tıbbî açıdan yaklaşmakta ve ısrarla aynı şeyi vurgulamaktadır: *“Hay Allah lâyığımı versin! Anlatamıyorum ya hu efendiler bu su içilir mi?”³⁹* Komedi, doktorun ısrarlı yakarış ve ikna çabaları ile sona erer. Görüldüğü gibi, bu piyeste Terkos Gölü’nden içme suyu sağlama projesi ile alay edilmiştir. Aslında gazete de bilim adamları gibi suyun içilemeyeceğini düşünmektedir. Ancak bunu doğrudan söylemek yerine, bir komedi yazarak göstermek istemiştir. Mühendisin ve gazetecilerin suyun içilebilir olduğunu içinde yaşayan ve gezen hayvanlardan yola çıkarak ispat etmeye çalışmaları, onları komik duruma düşürmek içindir. Bu komediyle birlikte, İstanbul’un su sorununu gidermeye çalışan projeye ironik bir bakışla yaklaşmıştır.

3- Gazetecilik

Gazetecilik komedyasında, Avrupa’dan alınan hazır haberlerin tercüme edilerek ilave şeklinde yayınlanması hicvedilmiştir. Bu yöntemin kullanılıyor olması, ilave meselesini de beraberinde getirir. Piyeste, bazı gazetecilerin

³⁷ *Hayâl*, a.g.y.

³⁸ *Hayâl*, a.g.y.

³⁹ *Hayâl*, a.g.y

haber yapma yöntemleri hedef alınmıştır.⁴⁰ Gazetecilerin sorumsuzca davranması, çıkardıkları gazeteye emek verme yerine, başka ülkelerde yayımlanan gazetelerdeki yazıları aynen kopya etmeleri, eleştiri konusu yapılmıştır. *Hayâl*'in 31 Ocak 1874 tarihli, 26. nüshasında karşımıza çıkan aşağıdaki karikatürde, bu aşırma net bir şekilde anlatılmıştır. Karikatürün altında şu ifadeye yer verilir: “İstanbul’da Bir Gazete İdarehanesi”

Hayâl, nr. 26, 31 Ocak 1874, (19 Kânunusani 1289), s. 4.

Hayâl gazetesinin 189, 190, 191, 192 ve 193. sayılarında yayımlanan bu komedinin başlığının hemen altında “Komedyâ Bin Bir Perde” ifadesi yer almaktadır. Piyes, bir gazete idarehanesinde geçmektedir. İdarehanenin ortasında bir masa vardır, etrafında da birkaç sandalye bulunur. Masanın üstü ise karmakarışık olmuş gazeteler ile doludur. Ortam bir içki meclisidir. Masanın üstünde ayrıca içki ve birkaç kadeh de bulunur. Sahib-i imtiyâz ise masanın altında, kendinden geçmiş bir şekilde uykudadır. Onu uykudan uyandıran ise müvezzilerdir:

⁴⁰ Alparslan Oymak, a.g.e., s. 98.

“Öbür gazetelerin ilâveleri çıktı satıldı bile bu ne vakit çıkaracak?
-Kalkın be kalkın! Ha! Şimdiye kadar yatılır? Bunlar afyon mu
yutarlar?
-Hayır mastika içiyorlar mastika! Ey! (Şiddetle kapıyı vurur.)
Sahib-i İmtiyaz- (Uyanır uyanmaz kalkıp sürahiye sarılarak) Hiç
kalmamış! (Esneyerek) Ah... Ha... Ha!”⁴¹

Kendinden geçmiş bir hâlde ve alkollü olan imtiyaz sahibi, o kadar sorumsuzca davranır ki bu durum müvezzilerin dikkatini çeker. İlave çıkartıp çıkartmayacağını soran müvezziye cevabı, elbette çıkaracağını olan imtiyaz sahibi, gereken disiplini göstermez. İlave çıkarmak için fazlasıyla geç kalan gazete idarecisi, diğer gazetelerin ilavelerini çoktan çıkarttıklarını duyunca telaşlanır:

“(Telaşla kapıyı açarak) Amanın! Evlatlar! Kardeşler! Siz de biraz yardım edin! (Şaşırarak) Mütercim de gelmedi daha! İçimizde Fransızca bilen var mı? Aman biriniz Fransızca bilirse şu gazeteleri bir gözden geçirsin de en mühim havadislerini bana söylesin yazayım! Haydin evlatlar haydin!”⁴²

İlave çıkartabilmek için bir mütercime ihtiyaç duyan sahib-i imtiyaz, onun gelmesiyle rahatlar. Bir an önce ilaveyi çıkarmanın derdinde olan idareci, bu uğurda çeşitli hilelere başvurmadan geri durmayacaktır. Bir Fransızca gazetede gördüğü telgraf üzerinde oynamalar yapmaktan çekinmez. Telgraf, İspanya’dan yazılmıştır ve metnin içinde İspanya şehirlerinin isimleri geçmektedir. Sahib-i imtiyaz, bu telgrafi Hersek’ten gelmiş gibi göstermek ister; çünkü o sene Hersek’te bir isyan patlak vermiştir.⁴³ Telgrafın içinde geçen İspanya şehir isimlerinin ise pek üzerinde durmaz. İnsanların bu şekilde kanacağından emindir:

⁴¹ Hayâl, nr. 189, 31 Ağustos 1875, s. 3

⁴² Hayâl, a.g.y.

⁴³ “1875 yılında Hersek Sancağı’na bağlı Nevesin Kazası Hıristiyanlarından yüz altmış kişi, vergilerin ağırlığını bahane ederek isyan etmişlerdir. Osmanlı Devleti, isyanı güç kullanarak bastıracağı yerde, isyancılara nasihatçi göndermiştir. Kısa zamanda, isyancıların sayısı hızla artmış, isyan Hersek’te geniş bir alana yayılmıştır. Osmanlı kuvvetleriyle isyancılar arasında önemli çarpışmalar meydana gelmiştir.” Zafer Çakmak, “1875 Hersek İsyanı”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 8, 2003, s. 241.

“-Dur a canım dur! Sen gazetecilik bilmiyorsun... Şimdi beni dinle o şehirler yoksa kim anlayacak. Sen bu telgrafın İspanya’dan geldiğini görenek bu şehirler İspanya’dadır demedin mi? Onlar da telgrafın Hersek’ten geldiğini gördükleri gibi bu şehirler Hersek’tedir diyeceklerine şüphe yoktur.”⁴⁴

Kısacası, sahib-i imtiyaz özgün bir haber yapmak yerine Fransızca bir gazetede ki telgrafı tercüme ettirerek okuyucularını kandırmaya çalışmaktadır. Hatta daha da ileri gidip telgraftaki bilgileri değiştirmek suretiyle, yalan haber yapmaktan da hiç çekinmez. Onun için önemli olan şey para kazanmaktır. Müşteri, ilaveyi satın aldıktan sonra ne yaparsa yapsın, ne düşünürse düşünsün umursamaz. Dolayısıyla, sahib-i imtiyazın müşterilerine taze haber verme amacı da yoktur. O, genellikle eski haberleri ilavelere koymayı tercih eder. Bu görüşünü de şöyle savunur:

“Sahib-i İmtiyaz- Öyle ya. Siz gazetelerde ne kadar havadis bulur iseniz hepsini bir ilaveye sıkıştırmak istiyorsunuz lakin öyle olmaz. Bulacağımız havadisın birazını bugün koymalı, birazını da yarına bırakmalı.

Mütercim- Hiç olur? Biz ötekilerden eski havadis verelim?

Sahib-i İmtiyaz- Havadisın yenisi eskisi olmaz. Havadis her vakit havadistir. Hem de herkes ilaveyi okuyup da alacak değil evvela alacak da sonra okuyacak. Hah! Bir defa ilaveyi alıp parayı verdikten sonra...

Mütercim- İyi ama ertesi gün almaz.

Sahib-i İmtiyaz- Ha! Onu her gün aldırmaq için içinde parlak şeyler yazmalı eski olsun yeni olsun doğru olsun yalan olsun yeter ki halkın dikkatini celb etsin. Hersek havadisimiz bol olmalı sâir memleketlere dair olan havadisi dahi Herseklettirmeli.”⁴⁵

Sahib-i imtiyazın ısrarla yalan Hersek haberleri vermek istemesinin ana nedeni ise o sene Hersek halkının ayaklanmış olmasıdır.⁴⁶ Yalan haberler

⁴⁴ *Hayâl*, nr. 190, 2 Eylül 1875, s. 3

⁴⁵ *Hayâl*, nr. 191, 4 Eylül 1875, s. 4

⁴⁶ “Rusya’nın 1870’lerden sonra, içinde Sırp azınlığı olan Osmanlı devletinin parçalanmasını hızlandırmak ve 1871’de Alman ulusal birliğinin kurulmuş olmasıyla Avrupa’nın ortasında ortaya çıkan ve Balkanlara doğru genişleme eğiliminde olan Pancermen blokuna karşı bir Panslav bloku ile denge kurmak amacıyla izlediği Panslavist politika, 19. yüzyılın diğer bir

yapmaya devam eden sahib-i imtiyazı kötü bir haber beklemektedir. İdarehanesinde çalışan tezgâhçı, parasını alamadığı için çekip gitmiştir. Bu hâlde ilaveyi basamayan imtiyaz sahibi, deliye döner:

“Sahib-i İmtiyaz- (Telaşla) Şimdi ne yaparız? Hay Allah belanı versin!

Dışarıdan birkaç ses- İlave! İlave! Şimdiki çıkan tevcihat! Şimdiki çıkan havadis! İlave! Yirmi paralık on paraya! Beşliği de var.

Sahib-i İmtiyaz- (Şaşırıp odanın içinde talaşla gezinerek) Satılıyor.

Öbür ilaveler satılıyor. (Pencereden bakarak) Bakın bakın! Kapan kapana! Ah! Biz batacağız! Bakın bizimki çıkmış ola idi şimdi

onların hiçbirisi satılmazdı. Çünkü bizimkinde olan telgraf

hiçbirisinde bu kadar! Aman! Ne yapalım? Ah! Şu tezgâhçılar şu

mürettipler para ile doymuyorlar bir şey kazanmadığımızı

görmüyorlar mı? Bir gün para vermedik mi giderler.”⁴⁷

Sahib-i imtiyaz, sadece yalan haber yapmakla kalmaz aynı zamanda idarehanesinde çalışan insanların da parasını vermez. Bütün çabalarına ve telaşlarına karşın parasını alamayan çalışanlar, onu bu ilave çıkarma işinde yalnız bırakırlar. İş bırakma eylemi yapan işçiler, artık tahammül edemez bir duruma gelmişlerdir. Mürettipler ve diğer çalışanlar isyan halindedir:

“Bir Mürettip- Ne yapıyorsunuz? İlave mi çıkaracaksınız?

Sahib-i İmtiyaz- Evet evet! Alın çabuk dizin!

Bir Mürettip- Kim dizecek? Biz dizemeyiz. Her birimizin beş altı lira alacağımız var. Parayı almadıkça da dizemeyiz.

Yorki- Benim de iki yüz kuruş alacağım var pulcu beni tanır bu parayı almadıkça ben de işlemem.

Bir Müvezzî- Ben de kırk paramı isterim! Gazeteye kırk para verdim!

Mütercim- Efendi ben de maaşımdan vazgeçtim. Şu verdiğim üç lirayı verebilir misiniz?

*Osmanlı-Rus çatışmasını ortaya çıkarmış ve devletin Balkan topraklarını tam anlamıyla parçalamıştır. Rusya'nın hazır hale getirdiği ortamda vergi meselesi nedeniyle, Hersek halkının 1875 yılında ayaklanması bunun başlangıcı olarak görülür.” Şennur Şenel, “19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1: Tarih, Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, KaraM Vadi Yay., Çorum, 2006, s. 404.*

⁴⁷ *Hayâl*, nr. 192, 7 Eylül 1875, s.4.

*Sahib-i İmtiyaz- (Kendini kaybederek) Ne yapıyorsunuz be? İnsaf be insaf!*⁴⁸

İmtiyaz sahibi insaf diye bağırır; ancak ok yaydan çıkmıştır. İdarehanenin mağdur çalışanları, hepsi birden sahib-i imtiyazın üstüne hücum ederler. Komedinin sonunda, *Hayâl* gazetesinin bin bir perdelik bu oyun için bir ihtarı vardır. Kalan perdelerin, okuyucular tarafından yazılması istenir; çünkü gazetenin böyle bir şey için hiç vakti yoktur. Görüldüğü gibi, bu komedi tamamen 1870'lerdeki gazetecilik anlayışını eleştirmektedir. Yalan haber yaparak halkı kandırmaya çalışan gazeteciler, diğer taraftan da çalıştırdıkları kişilerin haklarını yemektedirler.⁴⁹

4- Bir Ceviz Ağacının Altında

Hayâl gazetesinin 191. sayısında yayımlanan oyun, Rusya ve Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerindeki çıkarları hakkındadır.⁵⁰ Bu küçük komedideki Veli Ağa Osmanlı devletini, diğer şahıslar ise Avrupa devletlerini simgelemektedir. Piyesteki çocuk ise Balkan coğrafyasında yaşanan Hersek isyanına⁵¹ hiçbir müdahalede bulunmayan Avusturya'nın başbakanı

⁴⁸ *Hayâl*, nr. 193, 9 Eylül 1875, s.4

⁴⁹ Gazeteciler ile ilgili yazılmış piyeslerle Cumhuriyet döneminde de karşılaşmaktayız: “Bu dönemde yazılan bazı oyunlar, toplumdaki düzensizlikle savaşmak isteyen idealist fakat çoğu kez toplumun yozlaşan değerleri karşısında yenik düşen kahramanların ruh hallerini tasvir ederler. Turgut Özakman'ın *Güneşte On Kişi'si*, *Güneş* gazetesinde çalışan on kişinin toplumu kurtaracak kahramanlık öyküsüdür. Fakat toplum öyle yozlaşmıştır ki gazete çalışanları amaçlarına ulaşamazlar. Recep Bilginer *Gazeteciden Dost'ta* yosmalar ve politikacılardan oluşan kirli ve dedikodulu bir dünyanın atmosferi içinde yolunu bulmak için mücadele eden adamın serüvenini ele alır. Refik Erduran da *İkinci Baskı'da* dönem kişilerin ve gazete patronlarının egemenliğinde kötülüklerle savaşan gazeteciyi basının kirli çamaşırları içinde anlatır.” Enver Töre, “Türk Tiyatrosunun Kaynakları”, *Turkish Studies*, Volume 4, 1-II Kış 2009, s. 2209.

⁵⁰ Alparslan Oymak, a.g.e., s.386.

⁵¹ “Bosna-Hersek ayaklanması 19. yüzyıl Balkanları, Avrupa ve Osmanlı tarihinin en önemli siyasi olaylarından biridir. Berlin Antlaşması'yla tamamlanmış gibi görünen bu bunalımı Bulgar ayaklanması, Sırbistan ve Karadağ'la savaş ve nihayet Rusya ile yapılan savaş tamamlar. Ayaklanma çıktığında herhalde bunun çok ciddi boyutlara ulaşacağını, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'nın geleceğini belirleyeceğini hiç kimse tahmin etmiyordu. Ancak çok geçmeden ayaklanmanın Osmanlı İmparatorluğu'nun felaketini hazırlamakta olduğu ve Avrupa devletler dengesini zorlamaya başladığı görüldü. Ayaklanmanın sonuçları kadar, sebepleri, gelişmesi ve diplomatik boyut kazanması da dikkate değer bir noktadır.” Mithat Aydın, *Balkanlarda İsyân*, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 41.

Andraasy'yi temsil etmektedir.⁵² Ancak çocuğun ismi Andreya Hımbiloviç şeklinde geçer. Avrupa devletlerini simgeleyen şahıslar, bu çocuk uslu uslu ders çalışırken onu kışkırtırlar. Veli Ağa'ya; yani Osmanlı Devleti'ne ait olan ceviz ağacına çıkmasını ve cevizleri toplayarak kendilerine atmasını söylerler. Avrupa devletlerini temsil eden şahıslara uyararak ağaca çıkan çocuk cevizleri toplarken, Veli Ağa gelir. Durumu soruşturan Veli Ağa, ağacın altında bulunan şahıslara bu çocuğu siz mi ağaca çıkardınız diye sorar. Orada bulunanların hepsi yaptıklarını inkâr ederek çocuğun kendi isteğiyle ağaca çıktığını belirtirler. Bütün suçu çocuğun üstüne atarlar. Sonra da ortamdan hemen kaçıp uzaklaşırlar. Piyes, tamamen semboller üzerine kurulmuştur ve mesaj yüklüdür. Bu küçük komediden bir parçayı aşağıya alıyoruz:

*“Veli Ağa- (Ağaca bakarak) Ulan hayırsız orada ne geziyorsun
aşağıya in bakayım.
Hımbiloviç- Hiç efendim hiç.
Yuvanof- Vay, bu buraya ne vakit çıkmış?
Veli Ağa- Siz buradasınız da niçin bıraktınız?
Yuvanof- Biz görmedik efendim biz görmedik, biz şimdi geldik.
Tuhafçı Cozef- Çocuk size mütealliktir. Sen istediğin gibi terbiye et.
Saatçi Frederik- Ne demek efendim! Yakışmaz bu çapkının mektebi
yok mu mektebine gitsin.
Hımbiloviç- Aman efendiler aman ağalar! İnsaf ediniz ben kendi
heva hevesimle mi çıktım.
Yuvanof- Nasıl çıktın ya seni gidi yaramaz seni, merdiven mi kur-
duk da çıkardık.
Hımbiloviç- Yok efendim merdiven koyup çıkarmadınız ama...
Yuvanof- Gördünüz mü efendim işte bizim çıkarmadığımızı kendisi
itiraf ediyor. Al aşağıya da şunu bir iyi döv.”⁵³*

⁵² “Özellikle 1870 yıllarından itibaren Rus Çarlığı'nın panslavizmi Balkanlar üzerinde uygulamaya koyması; Avusturya'nın Balkan milletleri üzerindeki düşüncelerinin daha yoğunlaşmasına zemin hazırladı. 19. asrın son çeyreğinde Adriyatik Denizi kıyısında ve Dalmasyon bölgesiyle komşu Bosna Eyaleti'nin ilhak edilmesini düşünen generaller ve subaylar çoğunlukta idi. 1875 isyanında imparatorun Dalmasyon gezisi, silah, cephane yardımlarının yanı sıra ülke topraklarına iltica eden isyancılara verdiği destekler bunun en önemli göstergeleri arasındaydı.” Mehmet Köseoğlu, “Viyana Mizah Yayını Kikeriki'nin Politik Karikatürlerinde Sultan Abdülaziz Devrinde Hersek İsyanlarının İlk Senesi (1875)”, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu 12-13 Aralık 2013 Ankara Bildiriler*, 4. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 3.

⁵³ *Hayâl*, nr. 191, 23 Ağustos 1291, (4 Eylül 1875), s.1-2.

Görüldüğü gibi bu piyes, Avrupa devletlerinin ikiyüzlülüğünü ve çıkar sevdalarının açığa koyarken; dolaylı olarak da bu devletler ile alay etmek maksadıyla yazılmıştır.⁵⁴

5- Evdeki Hesap Çarşıya Uymadı

Hersek isyanı sırasında hiçbir müdahalede bulunmayan Avusturya başbakanı Andrassy'nin şahıslar arasında yer aldığı bir başka piyes ise “Evdeki Hesap Çarşıya Uymadı”dır. Hersek isyanı 1875 senesinde patlak vermiştir. İsyanların hicvi ise bu küçük komedide yapılmıştır.⁵⁵ Piyeste, Veli Ağa'nın oğullarını babalarına hizmet ederlerken görürüz. Onların bu hâlini gören Andreya, kendi kendine “hay ahmak herifler” diye söylenir ve onları babalarına karşı kışkırtmak için yanlarına yaklaşır. Veli Ağa'nın oğulları kazandıklarını götürüp babalarına verirler. Andreya bunun ahmaklık olduğunu, bunamış bir ihtiyarın ağzının kokusunu neden çektiklerini sorar. Veli Ağa'nın oğullarından bir kısmı Andreya'nın haklı olduğunu düşünürken, diğerleri onun bu söyleminden bir hayli rahatsız olurlar:

*“Matbu Bey- Ne söylersin be? Hayırsız evlat imiş. Bir adam kazandığı şeyden babasını beslemese o nasıl adam olur?
Andreya- Ay oğul! Bir adamın babasını bin yıl beslemek borcu değildir. Sizin adam olmaya niyetiniz yoksa orasını bilemem.
Asi Bey- Niçin olmasın? Biz de bir gün kendi başımıza sermaye sahibi olup bir dükkân açmasını arzu ederiz.*

⁵⁴ “Balkanlardaki durum özellikle de Bosna –Hersek bir Osmanlı sorunu olmasının yanı sıra, öncelikle Avusturya ve Rusya’yu ilgilendirmekteydi. Bu sorunu alevlendiren Osmanlı Devleti’nin iç koşulları olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun kötü yönetiminin sonucunda, Temmuz 1875’te Bosna’da bir ayaklanma ortaya çıktı. Sırbistan da Avusturya da bu ayaklanmaya hiçbir müdahalede bulunmadı. Avusturya başbakanı Andrassy, eyaletlerdeki huzursuzluğu bastırabilmeye yardımcı olmak üzere, oluşturduğu reform programını Büyük Güçler’in baskısıyla Osmanlı padişahına kabul ettirmeyi önermişti.” Hüner Tuncer, 19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914), Ümit Yay., Ankara, 2000, s. 69.

⁵⁵ “İsyanların hicvi Evdeki Hesap Çarşıya Uymadı adlı oyunda yapılır. Andreya (Andrassy), Veli Ağa’nın (Osmanlı Devleti) oğullarını kendisine karşı kışkırtmaya çalışır. Çiflikten pay, yani ülkeden toprak istemeleri için onlara yardım edeceğini söyler ancak pencereden içeri girmek istemez. Komşu Yuvanofun (Rusya) kızacağına daha doğrusu açıktan açığa rıza göstermeyeceğini ancak kendisi bir iş çevirdiğinde yardım edeceğini de ekler. O etmezse bile saatçi Joze’ın (Fransa) etmesi mümkündür.” Alparslan Oymak, a.g.e., s. 28.

*Andreya- Aferin! Gördün mü doğru, akıllı adamı?
Emin Bey- Canım! İyi ya. Bu herif neci? Bizim işimize ne karıştırıyor.
Kendi tenceresinde ne kaynıyorsa ona baksa olmaz mı? Niçin ikide
birde gelip baş ağrıtıyor? Ey oğul var işine git her koyun kendi
bacağından asılır. Sen bize karışma.”⁵⁶*

Kardeşler arasında Andreya'nın fikirlerine meyledenler olduğu gibi, mantıklı ve sakin düşünüp ona karşı gelenler de vardır:

*“Kendisi babasından ayrılp da babasına bakmıyor- görüp gözet-
miyor- evlâtlık vazifesini icra etmiyorsa bizim de onun gibi olmamız
lazım gelmez a?”⁵⁷*

Bütün bu mantıklı fikirlere rağmen, Andreya ısrarla kendi düşüncesini aşılamaaya çalışır. Kendisinin kardeşçe yaklaştığını, onların babaları için boşuna didindiklerini dile getirir. Veli Ağa'nın oğulları babaları için kürk dikmekte, süttten peynir yapmakta ve tuluma basmaktadırlar. İçlerinden birisi de yün dittiği halde, babaları onlara para vermez. Andreya, “canınıza yazık değil mi?” diyerek, Veli Ağa'nın oğullarını kıskırtmaya çalışır:

*“Acayip! Bu kadar merhamet sahibi siz mi buldunuz? Varsın ne
yaparsa etsin. Siz o babanın evladı iseniz çiftliğin bir kısmı da sizin
olmaz mı? Sizi evlatlıktan redd mi etti? Ben sizin kadar iken kalk-
tım çiftliğin bir tarafını istedim aldım. Bana mirası düşer de size
düşmez mi?”⁵⁸*

Bu sözlerin üzerine, babalarını düşünen evlatlardan biri babanın sağlığında evladına mirası mı olur diyerek duruma tepki gösterir. Andreya'nın babası şayet ona hayattayken miras bıraktıysa, Andreya edepsizlik ettiği için bırakmıştır. Âleme karşı kendine kir getirmemek için, beddualar ederek bırakmıştır. Dolayısıyla, buna miras denemez. Üstelik Veli Ağa sayesinde çalışıp para kazanırlar. O olmazsa hiçbir şeyi başaramazlar. Her şeyin usulünü bilen Veli Ağa'dır. Kendilerine kürk dikmeyi, süt kaynatmayı, yün ditmeyi hep Veli Ağa öğretmiştir. Hal böyleyken ondan ayrılmak söz konusu dahi edilemez. Andreya'nın buna da bir cevabı vardır:

⁵⁶ *Hayâl*, nr. 210, 19 Ekim 1875, s. 1.

⁵⁷ *Hayâl*, a.g.m, s.2.

⁵⁸ *Hayâl*, a.g.y.

“(Kahkaha ile gülererek) Allah sana akıllar versin beyim! Senin babanın bildiği eski usuldür. Şimdiki vakitte para etmez. Siz çıkardığınız hasılatı bana getiriniz de bakınız size nasıl yeni usuller öğretilir. Babanızın tarifıyla on çıkarırsanız, benim tarifimle yirmi çıkaracağımızda şüphemiz olmasın.”⁵⁹

En sonunda Veli Ağa'nın oğullarını babalarına isyan etmek konusunda kışkırtan ve başarılı olan Andreya, kışkırttıktan sonra geri çekilmeye bakar. Veli Ağa'nın oğulları, Andreya'dan babalarını dövme konusunda kendilerine yardım etmesini isterler. Andreya ise komşu Yuvanof'tan; yani Rusya'dan korkmaktadır:

“-İçeri gel ki bize yardım edesin.

-Olmaz dedik a.

-Canım niçin olmaz.

Şey canım... Olmaz... Baksanıza... Şeydir... Pencerede parmaklık var. Geçemem.

-Kırarız canım.

-Kırılmaz demirdir.

-Kapıdan gel kapıdan.

-Olmaz. Komşu duyarsa fena olur.

-Komşu kim?

(Yavaşça) Gospodin Yuvanof.”⁶⁰

Bütün kışkırtmalar tamamlandıktan, gereken sözler söylendikten sonra Matbu Bey hariç olmak üzere Veli Ağa'nın oğulları başkaldırmak için harekete geçerler. Babalarına; bıkıp usandıklarını, artık tahammül edemediklerini, kendilerine zorbalık edildiğini söylerler. Böyle babalık olmaz diyerek isyan ederler. Veli Ağa'nın bu sözler karşısındaki tavrı ise nettir. Sopyayı kaldırır ve oğullarının üstüne yürür. Sopyayı gören oğullar yalvarıp yakarmaya ve biz bir şey yapmadık demeye başlarlar. Bu durumu gören Andreya ise kendi kendine söylenir: *“Vay! İş fena. Bize buradan firar*

⁵⁹ *Hayâl*, a.g.y.

⁶⁰ *Hayâl*, a.g.m, s.3.

göründü. Evdeki hesap çarşıya uymadı.”⁶¹ Komedinin sonunda *Hayâl* gazetesi okuyucularına bir ihtarda bulunur. Aslında bu piyesin ikinci perdesinin de olduğu, ancak onu yazmaya vakit bulunamadığı dile getirilir. Ancak, bir özet geçilir. Veli Ağa, oğullarını kıskırttığı için Andrey’a’yı zaptiyeye vermiştir.

6- *İşkil Oyunu* ⁶²

⁶¹ *Hayâl*, a.g.m., s.4.

⁶² Bu piyesin ismi, akla hemen 1874’te Teodor Kasap tarafından yazılıp *Hayâl* gazetesinde yayımlanan *İşkilli Memo*’yu getirir. Ancak, bu küçük komedinin konu bakımından *İşkilli Memo* ile bir benzerliği yoktur. *İşkilli Memo*’da, toplumu rahatsız eden kişilik bozuklukları alaya alınır. Enver Töre, “Türk Tiyatrosunun Kaynakları”, *Turkish Studies*, Volume 4, 1-II Kış 2009, s.2209. *İşkil Oyunu*’nda da aynı kişilik bozukluğuna; yani fazla şüphecilğe yer verilmiştir. Aralarında, konu bakından tek benzer nokta budur. Bunun yanı sıra, oyun esasında bir uyarlamadır. Teodor Kasap, *İşkilli Memo*’yu Moliere’in *Sganarelle ou le Cocu imaginaire* adlı oyunundan uyarlamıştır. Üstelik piyes, bir küçük komedi de değildir. On iki sayı boyunca sürmüş bir tiyatro eseridir. Gazetede, tefrika sırasında yazarının adı belirtilmese de kitap olarak basılınca sahibinin Teodor Kasap olduğu vurgulanmıştır. Kitap halindeki piyesin künyesi ise şu şekildedir: *İşkilli Memo*, 1 Bölüm, Hayal Matbaası, İst. 1875(1291) İkinci Baskı: *Tam Müstebit yahut İşkilli Memo*, İst, 1908 (1324). Alt Başlık: ‘Moliere’in Sganarelle ou le Cocu imaginaire (1660)’ adlı bir perdelik manzum komedisinden aktarılmıştır. *İşkilli Memo*, Jean Baptiste Poguelin Moliere, aktaran Teodor Kasap ; bask. haz. Cevdet Kudret. -- İstanbul : Elif Yayınları, 1965. 54 s.; Teodor Kasap, *İşkilli Memo*, Uyarlayan T. Yılmaz Ögüt, Mitos-Boyut Yay., İstanbul, 2013, s. 205-236. Geleneksel Türk tiyatrosunun ıslahını isteyenler olduğu gibi, bu tiyatronun tamamen yasaklanması gerektiğine inananlar da vardır. Bu iddiaya sahip olanlardan biri *Şark* gazetesidir. Orta oyunlarının genel ahlâk üzerinde kötü tesirleri olduğuna inanan *Şark*, bu oyunların derhal yasaklanması gerektiğini belirtir. Mizah gazetesi *Hayâl* ise orta oyunlarının ahlâkı kötü yönde etkilediğine katılmakla beraber, bu tiyatronun yasaklanmasına karşı çıkar. Gazeteye göre, yasaklayarak bir yere varılamaz; çünkü bu tiyatro Türklerin tiyatrosudur ve kaybedilemez. Yasaklamak yerine ıslah yoluna gidilirse, daha iyi sonuçlar alınacağı savunulur. *İşkilli Memo*, orta oyunlarının ıslahına bir örnek olsun diye kaleme alınmıştır: “*Dünkü Şark’ta orta oyunlarının ahlâk-ı umûmiyeyi ifsâd eylediğinden bahisle men’ buyurulması hakkında bir varaka gördük. Vâkî biz de sâhib-i varaka ile bu bâbda hem-efkârız. Lakın men’ini değil, ıslâhını arzu ederiz. Çünkü orta oyunu Türklerin tiyatrosudur. Hatta zuhur-ı Osmâniyânla berâber ibdâ’ ve icâd edilmiş olan hayâlden tecessüm etmiş olduğundan değil men’ini, ilâ âdât-ı milliyemize tevfikân ıslâhını arzu etmeliyiz. Bu makule şeylerin ıslâhı da ashâb-ı kalemin himmet ü iânesine muhtaç bulunduğundan hükümet-i seniyyeden men’ini istirhâm edecek yerde ashâb-ı kalemden ıslâhını taleb ü niyâz etmelidir. Biz bu noktayı cümleden evvel nazar-ı dikkate alarak hatta (İşkilli Memo) nâmıyla bir de oyun yazdık.*” *Hayâl*, nr. 69, 4 Mayıs 1874, (22 Mayıs 1290), s. 3.

Hayâl gazetesi, Basiretçi Ali Efendi'ye muhaliftir.⁶³ *İşkil Oyunu* ise gazetecilik ve casusluk hakkında *Basiret*'in hicvedildiği kısa bir piyestir.⁶⁴ *Hayâl*, *Basiret*'in casus tutarak iş gördüğü inancını beslemektedir.⁶⁵ *Hayâl* idarehanesine bir beyefendi gelir. Onun *Basiret* tarafından gönderilen bir casus olduğuna inanan Karagöz, adamdan bir hayli şüphelenir. Piyes; Karagöz, Hacivat ve idarehaneye gelen zât arasında geçer. Bir ara Karagöz, Hacivat'a gizli bir şeyler söyler. Ancak daha sonra yaptığına pişman olur; çünkü casus idarehanede gizli şeyler konuşulduğunu *Basiret*'e söyleyebilir:

*“Karagöz- Evet efendim evet! Gâyet gizli hem de. Gayet mühim bir lakırdımız var da... (Yavaşça Hacivat'a) Aman Hacivat. Ben ne hata ettim? Ya şimdi gider Basiret matbaasında gizli konuştuğumuz söylese hâlimiz ne olur? Aman birader! Şu ettiğim yanlışlığı düzelt.”*⁶⁶

Karagöz ve Hacivat, zâtın neden idarehaneye geldiğini merak ederler. Gelen kişi ise matbaada basılan bir diğer gazete olan *İstikbal*'in müdürünü görmek

⁶³ Teodor Kasap'ın, Basiretçi Ali Efendi'ye karşı muhalif duruşu daha *Diyojen* gazetesi yayımlanırken başlar: “Teodor Kasap'ın muhalefetinin en önemli nedeni Basiretçi Ali'nin gazetesinin hem devlet hem de Almanya (Prusya) tarafından destekleniyor olması yayın politikasını da bu düzlemler üzerinden yürütüyor olmasıdır. Basiret'in devletten aldığı ilk yardım, gazetesi için ruhsat aldığı gün Nazır Paşa tarafından verilen 300 altındır. Gerçi devletten maddi yardım gören ilk gazete Basiret değildir. Hükümet basını kendi yanına çekmek için *Takvîm-i Vekâyi ve Ceride-i Havâdis*'in dışında da yerli ve yabancı gazetelere para yardımı yapmıştır. Basiretçi Ali Efendi'ye, politikasını desteklediği Bismark'ın davetlisi olarak Almanya'ya gitmeden önce de Sadrazam Âli Paşa tarafından 500 altın verilmiştir.” Alparslan Oymak, a.g.e., s.65.

⁶⁴ Alparslan Oymak, a.g.e., s.398.

⁶⁵ “Sultan II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde, gazetelerin bazıları rejime karşı bir muhalefet partisi rolünü üstlenmeye başlamıştı. Bunun üzerine Abdülhamit basın üzerinde sıkı bir denetim başlatmıştı. Basiret Gazetesi işte böyle bir ortam içinde yayın hayatını sürdürmüştür. Yani ilk çıktığı zamanlar, belirli oranda basın özgürlüğü mevcutken, sonraları devletin ve rejimin koyu bir sansür uygulaması başlamıştı.”; “Basiret Gazetesi başından sonuna kadar bir kişinin (Ali Efendi'nin) mülkiyeti altında yayını sürdürülen, ilk tarafsız ve özel gazetelerimizden biridir. Hükümetin gazeteye birkaç kez yaptığı para yardımından başka desteği ve yardımı yoktur. Tamamen özel teşebbüs imkânlarıyla çıkarılan bir gazetedir.” İlhan Yerlikaya, XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi ve Pancermenizm- Panislamizm-Panslavizm-Osmanlılık Fikirleri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 1994, s.149 ve 158.

⁶⁶ *Hayâl*, nr. 234, 16 Kânunuevvel 1291, (28 Aralık 1875), s. 2.

için geldiğini ifade eder. Bunu duyan Karagöz, iyice şüphelenir ve sonrasında gelen adamın *Basiret* tarafından matbaaya gönderilmiş bir casus olduğuna kanaat getirir:

“Zât- Beis yok efendim!... Ve İstikbal gazetesinin müdürünü görmek ister idim.

Karagöz- (Yavaşça) Hah! Anladım mı Hacivat! Herif mücerred casustur. Basiret göndermiş Kasab'ı arıyor. (Âşikâr) O burada yoktur efendim! Sokağa çıktı efendim. Daha dün çıktı idi efendim. Hem efendim mesmûâta kalırsa bu sabah def' oldu kendi efendim...”⁶⁷

Karagöz, gelen zâta *İstikbal* gazetesi sahibi Teodor Kasap'ın memleketi Kayseri'ye gitmiş olduğunu anlatmaya çalışır. Bu habere şaşırın zât, o halde bu durumu *Basiret*'e bildirmeli diyerek karşılık verir. Zâtın vermiş olduğu bu karşılık Karagöz'de artık şüphe bırakmaz: “(Yavaşça) Gördün mü Hacivat? Ben sana söylemedim mi? Artık bu herifin *Basiret* tarafından geldiğinde şüphe kalmadı mı?”⁶⁸ Gelen zât, Teodor Kasap'ı neden görmek istediğini henüz açıklamamıştır. Hacivat'ın sorusu üzerine bunu da izah eder. *İstikbal* matbaasına gelme amacı, Teodor Kasap'ı başarılarından dolayı tebrik etmektir. Ancak, Karagöz bu bahaneye inanmaz: “(Yavaşça) Ha! Ağzından söz alıp da Ali Efendi biraderimize söyleyecek. Casustur Hacivat casus.”⁶⁹ İsmi soran Hacivat'a ısrarla adını vermeyen zât, artık casus sıfatını almış durumdadır: “Karagöz- (Yavaşça) Bak bak bak. İşte ismini de söylemiyor bu herif adeta casustur.”⁷⁰ Karagöz, adamın arkasından söylenir durur. *Basiret* matbaasına gidip Allah bilir hakkımızda neler söyleyecek diye çırpınır. Oyun burada sona erer.

7- Ders Oyunu

Oyun, *Hayâl* gazetesinin 243. sayısında karşımıza çıkar. Piyeste, Karagöz ve ona Rusça öğretmeye çalışan hocasını diyalog halindeyken görürüz.⁷¹ Bir perdelik bu komedide Karagöz, Hacivat'a Rusça öğrenmeye

⁶⁷ *Hayâl*, a.g.y.

⁶⁸ *Hayâl*, a.g.y.

⁶⁹ *Hayâl*, a.g.y.

⁷⁰ *Hayâl*, a.g.y.

⁷¹ Alparslan Oymak, a.g.e., s. 401.

başladığını söyler. Hacivat, bu haber karşısında şaşırır ve Karagöz'e Rusçayı ne yapacaksın diye sorar:

“Hacivat- Hay Allah lâyiğımı versin! Moskovca mı öğreniyorsun?

Karagöz- Öyle ya! Niçin öğrenmeyeyim?

Hacivat- Ulan! Mockavcayı ne yapacaksın?

Karagöz- Ey Hacivat! Sen ne bilirsin? Şimdiki vakitte Moskovca pek lüzumlu bir lisandır. Ben Türkî adamıyım. Şimdiki vakitte Türkî, lisan bilmekle olur.”⁷²

Karagöz, aslında altı dil bilmektedir. Bunun üstüne bir yedinci olarak Moskovcayı öğrenmeye kalkışması Hacivat'ı bir hayli şaşırır. Karagöz, kendini Moskovca lisanların en iyisidir diyerek savunur. Üstelik bu dilde bir hayli ilerleme kaydetmiştir. O kadar ki Petersburg'a bile gitmeyi düşünür:

“Karagöz- Ne demek! Sen beni beğenmedin mi? Ben bu günlerde Rusya memleketinin tarih ve ahvâl-i sairesine dâir Moskovca olarak uzun uzadıya bir nutuk kaleme alıyorum. Bitirdiğimde yolum uğrarsa bir gün gidip Petersburg cemiyet-i ilmiyesinde îrâd edeceğim.”⁷³

Piyes, çok basit bir kurgu üzerine kurulmuştur ve önemsiz diyaloglara dayanır. Hoca, sürekli Rusça konuşur. Karagöz, hocanın ne demek istediğini Hacivat'a tercüme eder. Piyesin sonunda hoca Karagöz'e, aferin sen adam olacaksın şeklinde bir cümle kurar. Ancak, bu cümlenin karşısında Karagöz'ün verdiği yanıt, hocayı sinirlendirir:

“Karagöz- Ben de ona evet adam olacağım da şüphem yoktur ama Moskov olamayacağımdan korkuyorum dedim de ona kızdı Allah belamı versin dedi gitti.”⁷⁴

Karagöz, en sonunda marifetin hocada değil kendinde olduğunu belirtir ve kendi zekâsı ile övünür. Piyes burada sona erer.

⁷² *Hayâl*, nr. 243, 6 Mart 1292, (18 Mart 1876), s.1.

⁷³ *Hayâl*, a.g.y.

⁷⁴ *Hayâl*, a.g.m., s. 2.

8- *Ehle Mahalle*

Oyun, Avrupa devletlerinin çeşitli hayvanlarla sembolize edildiği bir komedidir.⁷⁵ Ayı, aslanın uykusundan faydalanıp onu ortadan kaldırmak istemektedir. Amacı, onsuz rahat bir hayat sürebilmektir. Bunun için diğer hayvanları, aslanı öldürmeleri konusunda kışkırtır:

“(...) Şu aralık uyanmasının ihtimali yoktur. Ne dersiniz? Rahat yaşamaklığımız için şunu ortadan kaldıralım mı? Haydi bakalım gayret arkadaşlar gayret! Ben pençemle, katırla beygir arkadaşlar siz de çiftelerinizle(...)”⁷⁶

Ancak, katır ve beygir bu konuda bir hayli endişelidir. Aralarında fısıltı ile konuşarak, ayıya uymamak gerektiğini dile getirirler; fakat ayı, aslanı öldürme konusunda ısrarcıdır:

“Ayı- A canım ne düşünüyorsunuz? (Katıra hitaben) Siz orada ne fısıltı ediyorsunuz.

Katır- Hiç efendim. Aslan uyanırsa bizi fena eder diye korkuyoruz da...

Ayı- A canım uyanmaz dedik ya. Korkmayınız. Uyansa bile biz burada dört kişiyiz ne yapabilir? Parça parça ederiz.”⁷⁷

Katır ve beygirin endişeli tutumunu yok etmek adına ayı, yeni bir fikir düşünür. Buna göre, aslanın ayağının altı yalanacak, gıdıklanacak ve bu suretle onun bayılması sağlanacaktır. Aslan bayıldığı takdirde, uyanmayacak böylece ölümü daha rahat gerçekleşecektir:

“Ayı- Haydi bakalım. Yaklaşınız. İşte ben işte başlıyorum. Siz de tüylerini okşayınız. (Ayı bunu diyerek aslanın ayağının altını yalamaya ve koltuklarının altını gıdıklamaya başlar. Diğer arkadaşları da talimat vechle işe mübaşeret ederler.”⁷⁸

Bütün bu olanları uzaktan seyreden tilki ise bu oyunu bozmak için girişimde bulunur. Horoz, inek ve keçiye giderek durumu haber verir ve onları

⁷⁵ Alparslan Oymak, a.g.e., s.405.

⁷⁶ *Hayâl*, nr. 260, 12 Haziran 1292, (24 Haziran 1876), s.1.

⁷⁷ *Hayâl*, a.g.y.

⁷⁸ *Hayâl*, a.g.y., s. 2.

kışkırtır. Kendisi de aslanı uyandırmak için ona yaklaşarak kulağını ısırır. Ancak, bu işi gizli yaptığı için sanki ayı aslanın kulağını ısırması gibi görünür. Aslan, ayıya neden kulağımı ısırдың diye sorar. O sırada tilki, aslanın kulağına eğilerek, ayının tüm yaptıklarını bir bir anlatır. Bütün herkes ayının hâline gülmeye başlar. Perde iner. Biz, bu piyeste ayının Rusya'yı, aslanın ise Osmanlı Devleti'ni temsil ettiğini tahmin ediyoruz.

9- Vatanperverler

Komedy, *Hayâl*'in 269. sayısında yayımlanmıştır. Balkanlar'daki isyanlar sırasında kimi insanların takındığı rahat tutumu eleştirmek amacıyla yazılan piyes, mesaj yüklüdür.⁷⁹ Sözde vatanperverler, bir içki sofrasının başında ülke meselelerini tartışmaya çalışırlar.⁸⁰ Ancak, diğer taraftan sıradan halkın yemesinin ve almasının asla mümkün olmayacağı farklı mezelerden ve yiyeceklerden bahsederler. Gösteriş yapma konusunda birbirleriyle yarışan bu sözde vatanseverler, aynı zamanda bir hayli de zengindirler:

“Zeynel- Aman ne imiş? Söyleyiniz bakalım. İyi bir şeyse ben de yaptırayım. Veli- Yaptıracağınızı me'mul edemem. Zira söylediğim gibi pek pahalı çıkıyor.

⁷⁹ “İsyanlar sırasında elini taşın altına koymayan bir kesim sadece bir yerde ve bir kısa oyun dolaşısıyla olsa da eleştiri konusu edilmiştir. Vatanperverler adlı kısa oyunda bazı şahıslar çilingir sofrasının başında hangi pastırmanın iyi olduğunu tartışırken tasvir edilirler. Himmet cepheden haber alamadığı için sözde sıkıldığını dile getirir. Veli ise yardım toplandığını, toplanması gerektiğini, eğer mahsul toplama zamani olmasaydı sekiz oğlunu da gönüllü yazdıracağını ekler. Zeynel de aynı sebebi ileri sürer. Himmet de eğer kızları askere alsaydı göndereceğini ifade eder. Sonunda para yardımı kararı alırlar. Toplamda 5 lira 1 çeyrek toplayıp İâne Komisyonu'na gönderirler. Himmet'in ve diğerlerinin vicdanı kutsal bir vazifeyi yerine getirdikleri için rahatlamıştır. İçmeye kaldıkları yerden devam ederler.” Alparslan Oymak, a.g.e., s.33.

⁸⁰ 1870'li yıllarda samimi vatanperverleri anlatan oyunlar da yazılmıştır. Bunlardan biri Vatan yahut Silistre'dir: “Türk edebiyatında ‘ata yurdu’ anlamındaki ‘vatan’ kelimesi ile ‘hürriyet’ kelimesinin yaygın olarak kullanımını ilk defa Namık Kemal'in eserlerinde buluruz. Namık Kemal, Türk tiyatrosunda vatan kavramını Fransız İhtilali'nden sonra aldığı anlamlarla kullanan oyun yazarıdır. Vatan yahut Silistre oyunu, vatanperver kişilerin ilk defa ele alındığı bir eserdir ve vatan sevgisinin bilinçlendirmek amacını gösteren cümlelerle doludur. Bu oyunda yazar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki unsurları kaynaştırmaya yönelik bir milliyetçilik fikrini temel alarak, millî birliği simboleştiren bir vatan temasını işlemekte, bugün anladığımız manada bir vatanın bütünlüğü anlayışını ortaya koymakta, buna temel teşkil edecek olan vatan sevgisine özel bir ağırlık vermektedir.” Didem Ardalı Büyükarman, *Türk Tiyatro Edebiyatında Vatan Kavramı (1860-1940)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, Dan. Enver Töre, İstanbul, 2007, s. 59.

*Zeynel- Ne kadar pahalı çıkarsa çıksın ben de sizin kadar yaptırabilirim.
Himmat- Canım! Bir kere şu mezenin adını iştelim ne imiş.
Veli- Güvercin dili pastırması.”⁸¹*

Veli, güvercin dilinden yapılan pastırmadan bahsederken, ondan aşağı kalmak istemeyen bir başka zengin vatanperver, bülbülden pastırma yaptırma niyetindedir. Arkadaşlarına gösteriş yapmak arzusuyla hizmetkâra emirler verir:

“Zeynel- (İçeriye giren bir hizmetkâra hitaben) Çabuk git bizim kâtiplerin birine söyle yarınki posta ile çiftliklere gönderecekleri mektuba mevsiminde bir kaçır bülbül toplamak emrini versinler. Kethüdaya da söyle bunların dillerini kurutmak için icâb eden san’atkârları şimdiden tedarik etsin.”⁸²

Zeynel Bey hizmetkâr çıktıktan sonra, söyle de bize bir şişe rakı getirsinler diyerek bağıırır. Biraz sessizlikten sonra, Balkanlar’da yaşanan harp hakkında konuşmaya başlarlar. Bu savaş için yardım parası toplandığını duyduklarında, memnuniyetlerini gizleyemezler. Vatan muhafazası uğrunda her şekilde yardım etmenin milletin bir borcu olduğunu dile getiriler. İçlerinde Himmet Bey şöyle bir yorum da yapar:

“Ne olurdu? Bizim kızlar da erkek olsa idiler de ben de onları gönüllü yazdırsa idim! Eyvah felek! İşte beni bu sırada da vatana hizmetten mahrum ettin. Ben gençliğimde vatan uğrunda silah kullanmadım bari bir erkek evladım olsa idi.”⁸³

Vatan için ne yapılabileceğini tartışan masa başındaki bu kişiler, devletin harp ile meşgul olduğu böyle nazik bir vakitte yardımda bulunmanın önemine dair ciddî konuşmalar yaparlar. Kendileri de bu milletin birer ferdi olduğundan, yardım konusunda kusurda bulunmamak gerektiğine karar verirler. Aralarında yardım komisyonuna bağışta bulunma için para toplarlar. Ancak, güvercin ve bülbül pastırması gibi olağanüstü mezelere astronomik paralar ödeyen bu sözde vatanperverler, iş devlete yardıma gelince bir hayli cimrileşirler:

⁸¹ *Hayâl*, nr. 269, 2 Temmuz 1292, (15 Temmuz 1876), s. 1.

⁸² *Hayâl*, a.g.m, s. 2.

⁸³ *Hayâl*, a.g.y.

“Veli- Canım! Sormak ne lazım. Herkes istediğini versin vesselam. (El çırparak) Gel! (İçeriye giren hizmetkâra) Al şu iki lirayı.

Zeynel- Al şu bir lira üç çeyrek de benim.

Himmet- Al şu bir buçuk lirayı da benden.

Veli- Yani cem’em beş lira bir çeyrek oluyor. Bunları götür. Bâb-ı Âlî’de iâne komisyonu varmış o komisyonun reisine teslim et. İsimlerimizle verdiğimiz akçenin miktarını yazdır.”⁸⁴

Bu paraları verince vicdanları bir hayli rahatlayan beyler, mukaddes bir şey için çaba harcamaktan dolayı gurur duyarlar. Bu şekilde vatana hizmet ettiklerini zanneden beyler, ardından içki içmeye kaldıkları yerden devam ederler. Güvercin dili pastırması da kadehlere eşlik eder.

S o n u ç

Hayâl’deki küçük komediler arasında özellikle bazıları, kimi yönleriyle ön plana çıkar. *Heves ve Arzu* ile *Vatanperverler* isimli komedilerde, dönemin alafrangalaşmış, yozlaşmış insanlarına yer verilmesi ilgi çekicidir. Avrupa devletlerinin ikiyüzlülüğünden ve çıkar sevdalarından bahseden *Bir Ceviz Ağacının Altında*, *Ehle Mahalle* ve *Evdeki Hesap Çarşısıya Uymadı* ise bu devletlerle dolaylı yoldan alay ettikleri için önem arz ederler.

Değerlendirdiğimiz küçük komedilerin, hangi Osmanlı padişahları zamanında yazıldığına bakılırsa şunlar görülür: İncelediğimiz ilk yedi piyes, Sultan Abdülaziz devrinde kaleme alınmıştır. Bilindiği gibi Abdülaziz, 30 Mayıs 1876’da tahttan indirilir ve yerine yeğeni V. Murat geçer. V. Murat, 31 Ağustos 1876’ya kadar tahtta kalabilmiştir. Dolayısıyla, *Ehle Mahalle* ve *Vatanperverler* piyesi, onun zamanında yayımlanmıştır. Ancak Hayâl gazetesi yayımını, V. Murat’tan sonra gelen II. Abdülhamit zamanında da sürdürmüştür. Bu gazetenin son sayısı 30 Haziran 1877 tarihini taşır. İncelediğimiz dokuz küçük komedi, sadece Abdülaziz ve V. Murat devirlerine aittir. II. Abdülhamit döneminde yayımlanan *Hayâl*’de, böyle eleştiri ve mesaj yüklü küçük komediler yer almaz.

1861-1876 arasında padişahlık yapan Sultan Abdülaziz’in son günlerinde ve Mahmut Nedim Paşa’nın ikinci sadaretinde mizah gazeteleri hakkında bir vesika neşr olunmuştur. Mizah gazetelerine sansür koyan bu

⁸⁴ *Hayâl*, a.g.y.

tedbir mahiyetindeki metnin neşrinden birkaç ay sonra, sansür bütün matbuata yayılmak istenmiştir. Vesika, 13 Ocak 1876'da yayımlanır. İncelediğimiz küçük komedilerin son üçü; yani *Ders Oyunu*, *Ehle Mahalle* ve *Vatanperverler* bu vesika ilan edildikten sonra yayımlanmışlardır. Gazeteler, Mahmut Nedim Paşa'nın ikinci sadaretinin bilhassa sonlarında, sıkı bir sansürle karşılaşmışlar ve güç hallere düşmüşlerdir. Abdülaziz'in padişahlığının son zamanlarına denk gelen bu dönem, mizah gazeteleri için de kötü sonuçlar doğurmuştur. *Ders Oyunu*' nun bu ortamda yayımlandığı anlaşılmaktadır.

Hayâl gazetesi, bir mizah yayını olması hasebiyle pek çok konuya eleştirel bir gözle yaklaşmış ve sorunları mizahî bir üslûpla ele almayı tercih etmiştir. Bunu yaparken, kimi zaman küçük komedilerden de faydalanarak, toplum ve siyasetle ilgili çeşitli konuları işlemekten çekinmemiştir. Gazetenin siyasetten uzak kalmadığı, komedilerde dahi Balkanlar'daki isyanları konu almasından anlaşılabilir. Üstelik *Hayâl* sadece siyasî konularda küçük komediler yazmamış, aynı zamanda İstanbul halkının günlük hayatına tesir edecek sorunları da mizahî bir şekilde ele almıştır. Kimi zaman dönem gazetelerine ve gazeteciliğine dokunarak, kimi zaman da dönemin tiyatro anlayışıyla alay ederek eleştirilerini ortaya koymuştur. Bu küçük komediler, tiyatro edebiyatı açısından değerlendirilirse gayet başarısız oldukları söylenebilir; çünkü pek çoğu, piyes türünün gereken özelliklerini bünyelerinde barındırmazlar. Buna karşın, eserlerin başında komedi ve oyun olduklarına dair ibarelerin yer alması ilgi çekicidir.

KAYNAKÇA

- AKI, Niyazi, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, Dergâh Yay., İstanbul 1989.
- AND, Metin, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yay, İstanbul 2004.
- AYDIN, Mithat, *Balkanlarda İsyân*, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.
- ARDALI BÜYÜKARMAN, Didem, *Türk Tiyatro Edebiyatında Vatan Kavramı (1860-1940)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, Dan. Enver Töre, İstanbul 2007.
- ÇAKMAK, Zafer, "1875 Hersek İsyanı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, 2003. s. 241-254.

- Çingiraklı Tatar*, nr. 1, 5 Nisan 1873, (24 Mart 1289), s. 3.
- Çingiraklı Tatar*, nr. 5, 23 Nisan 1873, (11 Nisan 1289), s. 3.
- Diyojen*, nr. 164, 27 Kasım 1872, (15 Teşrinisani 1288), s. 1-2.
- Diyojen*, nr. 167, 5 Aralık 1872, (23 Teşrinisani 1288), s. 3.
- Diyojen*, nr. 168, 7 Aralık 1872, (25 Teşrinisani 1288), s. 1-3.
- Diyojen*, nr. 169, 10 Aralık 1872, (28 Teşrinisani 1288), s. 3.
- Diyojen*, nr. 170, 12 Aralık 1872, (30 Teşrinisani 1288), s. 2-3.
- EFE Peri, "Teodor Kasab, Namık Kemal ve Haşmet'in Geleneksel Seyirlikler-Batı Tiyatrosu Tartışmaları 'Medeniyet Bir Memlekete Hâricden Girmeyub İçinden Çıktığı Gibi...'", *Toplumsal Tarih*, S. 181, 2009, s.80-85.
- Hayâl*, nr. 4, 12 Kasım 1873, s. 2.
- Hayâl*, nr. 26, 31 Ocak 1874, (19 Kânunusani 1289), s. 4.
- Hayâl*, nr. 42, 9 Mart 1290 (21 Mart 1874), s. 3
- Hayâl*, nr. 44, 14 Mart 1290, (26 Mart 1874), s. 4
- Hayâl*, nr. 69, 4 Mayıs 1874, (22 Mayıs 1290), s. 3.
- Hayâl*, nr. 119, 13 Teşrinisani 1290, (25 Kasım 1874), s. 3.
- Hayâl*, nr. 120, 16 Teşrinisani 1290 (28 Kasım 1874), s. 2-3.
- Hayâl*, nr. 121, 20 Teşrinisani 1290, (2 Aralık 1874), s. 3-4.
- Hayâl*, nr. 189, 31 Ağustos 1875, s. 3
- Hayâl*, nr. 190, 2 Eylül 1875, s. 3
- Hayâl*, nr. 191, 4 Eylül 1875, s. 4
- Hayâl*, nr. 192, 7 Eylül 1875, s.4.
- Hayâl*, nr. 193, 9 Eylül 1875, s.4
- Hayâl*, nr. 210, 19 Ekim 1875, s. 1.
- Hayâl*, nr. 234, 16 Kânunuevvel 1291, (28 Aralık 1875), s. 2.
- Hayâl*, nr. 243, 6 Mart 1292, (18 Mart 1876), s.1.
- Hayâl*, nr. 260, 12 Haziran 1292, (24 Haziran 1876), s.1.
- Hayâl*, nr. 269, 2 Temmuz 1292, (15 Temmuz 1876), s. 1.
- HIZAL, Selda, *İstanbul'un 100 Sahne Sanatçısı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A:Ş. Yay., İstanbul 2012.
- KILIÇKAYA, Derya, *İlk Dönem Mizah Gazetelerinde İstanbul Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Dan. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2015.

- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı Dönemi Basımının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., İstanbul 2010.
- KÖSEOĞLU, Mehmet, “Viyana Mizah Yayını Kikeriki’nin Politik Karikatürlerinde Sultan Abdülaziz Devrinde Hersek İsyanlarının İlk Senesi (1875)”, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu 12-13 Aralık 2013 Ankara Bildiriler*, 4. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s.1-31.
- Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, 1. Cilt, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1934.
- SEVENGİL, Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi III Tanzimat Tiyatrosu*, Devlet Konservatuvarı Yay., İstanbul 1961.
- ŞENEL, Şennur, “19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1: Tarih, Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, KaraM Vadi Yay., Çorum 2006, s.399-412.
- OĞUR, Hıdır, *Türk Basımında Mizah*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1984.
- OYMAK, Alparslan, *Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyojen, Çıngıraklı Tatar ve Hayâl Gazetesi Üzerine Bir İnceleme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- KASAP, Teodor, *İşkilli Memo*, Jean Baptiste Poguelin Moliere’den Adapte, Bask. Haz. Cevdet Kudret, Elif Yay., İstanbul 1965.
- KASAP, Teodor, *İşkilli Memo*, Uyarlayan T. Yılmaz Öğüt, Mitos-Boyut Yay., İstanbul 2013.
- TÖRE, Enver, “Türk Tiyatrosunun Kaynakları”, *Turkish Studies*, Volume 4, 1-II, 2009, 2181-2348.
- TUNCER, Hüner, *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914)*, Ümit Yay., Ankara 2000.
- ÜYEPAZARCI, Erol, "Türk Basımının İlk Mizah Dergilerinden: 'Çıngıraklı Tatar'", *Müteferrika*, Sayı 21, 2002, 27-44.
- YERLİKAYA, İlhan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi ve Pancermenizm- Panislamizm-Panslavizm-Osmanlılık Fikirleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 1994.

“SHORT COMEDIES IN HAYÂL”

Abstract

Hayâl, which was a long –termed humour newspaper, was published in 1870s and owned by Teodor Kasap. The newspaper, has a great deal of articles about social, cultural and political life of that era. Among these, there are short comedies. *Hayâl* used comedy for giving messages and criticising the life of that era. These plays don't have much literary value and are more significant in terms of the topics which they processed. These plays were written in a very amateur way. Furthermore these short comedies have various and interesting topics. For instance; lack of water in Istanbul, insurrections in Balkans, understanding of journalism, drama in 1870s etc. The first comedy that is going to be examined in this article is *Heves ve Arzu* and it is about writing a play. Before introducing this play, a play named: *Geçen Cuma Gecesi Hacivat'la Karagöz Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Bir Locada*, will be evaluated. After this evaluation, we will give information about modern- traditional theatre debates which took place in newspaper in 1870s. *Terkos Gölü*, which is the second play, includes a great deal of mockeries about supplying potable water from Lake Terkos. In *Gazetecilik* comedy, translating ready European news and publishing them is criticised. The play names: *Bir Ceviz Ağacının Altında* is about the profits of Russia and European countries on Ottoman Empire. *Evdeki Hesap Çarşıya Uymadı* is another play and one of its characters is the prime minister of Austria. He is criticised due to his indifference to riot of Hersek. Names of the other plays are: *İşkil Oyunu*, *Ders Oyunu*, *Ehle Mahalle* and *Vatanperverler*. Goal of this article is introducing these short comedies and evaluating. Also we will quote from these comedies while we are evaluation.

Keywords

Hayâl, Humour, Newspaper, Comedy